

RAVBARSKI CESAR

Romantična ljudska igra v 8 slikah

Po motivih dr. Ivana Tavčarja svobodno skupaj zložil

Igor Torkar

za KUD »Ivan Tavčar« v Poljanah nad Škofjo Loko

Čas dogajanja: Sredi 19. stoletja v Poljanski dolini.

Prizorišča: Karlovcanova brunarica, gostilna »Smrtne«, park pred gradom, na Kuzovem, Županov most.

Osebe: Karlovcan, vdovec kmet; Lenka, njegova hči; Urban in Tomažek, njegova sinova; Suzana, grajska gospodična; gospod Erazem, grajski učitelj; Herbert, grajski birič; Amalija, Erazmova nevesta; trije financarji; Peter Smuk, ravbarski cesar; Matijče, Rohnač, Goščavec in Sust, Kuzovci ravbarji; Urh Klobasa, kuhar Kuzovcev; Jakope z Griča, snubač in rezljač pip; Jerom Stopistran, skakavec in bičar; Maruša Medudka, skakavka; Luka z Volče, romar in padar; Jaka Smrt, gostilničar; Mina, njegova žena; Komolček, zapit učitelj; Boštjan, Jakob, Štefe in Tinče, revni kmetje »puntarji«.

1. slika

KARLOVCANOVA BRUNARICA

Skica scene: Sončno poletno opoldne. V hiši Lenka pripravlja mizo za kosilo. Na dvorišču pod starim kostanjem Karlovcan, Urban in Tomažek popravljajo lopute manjšega mlinškega kolesa.

Karlovcan: Tomažek...

Tomažek (*trmasto molči in z ihto zabija loputo v os kolesa*).

Karlovcan: Tomažek, si gluhi?

Tomažek: Rad bi bil... kadar govorite o tistih šolah v mestu...

Karlovcan: Od nekdaj je bilo tako, da so sinovi Karlovcanov končali vsaj eno ali dve mestni šoli. Vsi moški karlovškega rodu so zmeraj znali govoriti malo po nemško in brati tiskane knjige.

Tomažek: Brez našega potoka in grape in hoste... bom v mestu že prve dni umrl, umrl, oča. Ne grem in ne grem. Saj me lahko Urban, ki je že bil v tistih šolah, nauči, kar je treba...

Karlovcan: Niti pisati še ne znaš. Mečeš nekakove kolce tja po papirju, kar se vidi kakor star plot, ki ga je spomladi razmetala strela. Samo šolani gospodarji lahko spravljajo v žitnice in so

dobri mlinarji in žagarji in ne popivajo in imajo novce in točno opravljajo desetino in davke. In ti veš, da so v naši hiši zmeraj gospodarili moški. Taka je naša stara navada. Hčere zmeraj možimo drugam. Jeseni boš šel vsaj za eno leto v mestne šole. (*Iz ozadja prideta Jerom in Maruša in neopažena obstojita. Jerom nosi velik koš, Maruša pa veliko culo.*)

Tomažek: Ne bom šel, ne...

Karlovcan: Šel boš za eno leto v mestne šole ali za vsa leta od hiše.

Tomažek: Pa od hiše... (*V tem se Maruša hipoma s krikom, da se vsi ozrejo, vrže na tla, kjer se zvija, kakor da jo lomi božjast. Jerom z lokavim nasmeškom pozdravi Karlovcane in se hitro nagne nad Marušo.*)

Jerom: Mati Medudka, ali spet vidite? Mati Maruša, kaj vam govori? Kaj vam govori?

Maruša: Vprašaj može, ki tamle pod kostanjem popravljajo mlinško kolo — obilo greha jim tare dušo — vprašaj te može. Vprašaj jih, kako pravijo veliki gori nad njihovo grapo. Moja duša mi govori, da je to gora Blegaš.

Karlovcjan: Blegaš je. Blegaš.

Jerom: Mati Medudka, no, povejte že, kaj vam govori? Kaj vam govori??

Maruša (*se malo manj zvoja in strmi v nebo*): Vidim ga, poslušam ga... na zlategem vozu prihaja in s sveto vodo me škropi in ob njem so vse vojske angelov in arhangelov. In tako govori: vse je zapravljeno, vse je danes pri nas popačeno in hudobno. Z vesoljnim potopom zopet pridem na vašo zemljo in človek in živina bodeta potonila. Ti pa, Maruša, ti ne boš prej deležna nebeškega kraljestva, dokler ne bodeš postavila cerkve na gori Blegaš, kjer se bode častilo petero mojih ran. In ljudem povej, naj ti pri tem pomagajo z delom in novci...

Jerom: In kaj še vidite, mati Maruša??

Maruša: Gledam jo in poslušam nebeško gospo. V modri obleki je in rdeče ima rokave. Pred bogom kleči in prosi ga, da bi nas ne udaril in ne kaznoval. Delajte pokoro, delajte pokoro.

Jerom (*poklekne, izvleče bič in se med govorjenjem biča*): Delajmo pokoro. Molimo, molimo, konec sveta se bliža in sodni dan je prišel. Puntarji so v deželi. Cerkve in gradove bodo porušili do tal kot trombe jerihonsko mesto Jeruzalem. Molimo, preljubi kristjani. Čigavi smo?? Našega milostivega Jezusa smo vsi. To vam pripoveduje Jeronim Stopistran, ki je samega hudiča ugnal v cerkvi na Koroski Beli na Gorenjskem. Zatorej delajte pokoro, delajte pokoro, sodni dan je prišel... (*V tem pride še Luka z Volče. Iz hiše stopi tudi Lenka.*)

Tomazek: Kaj pa hoče? Zakaj se biča?

Urban: E, kaj... novo vero prodaja, pa bode slaba, ker je babnica vmes.

Karlovcjan: Karlovcjani ne potrebujemo nobene nove vere. Pameten kmet je zmeraj tiste vere kakor njegov grajski gospod.

Lenka: Meni se pa vidita pobožna in sveta človeka...

Luka: Karlovcjan, takovi ljudje se res ne smejo odganjati. Ko bi jaz imel toliko kakor ti, skuhal bi jim kosilo in še mesa bi jim priložil, da bi bili vsi siti. Bogu všeč bi to bilo, naj reče kdo, kar hoče.

Karlovcjan: Nove vere ne kupujem. Skledo mleka, kruha in vsakemu eno klobaso pa ne odrekam. Lenka, sém na klop jim prinesi.

Lenka: Tako je prav, oča. (*Odide v hišo.*)

Karlovcjan: Potem pa naj denejo pot pod noge in grejo novo vero prodajat drugam.

Lenka (*zakliče iz hiše*): Jest, Južinaaaa! (*Karlovcjan in oba sinova grejo v hišo. Prislini se jim še Luka.*)

Luka: Bog ne pozabi te hiše. (*Jerom in Maruša si pomežikneta in zadovoljno sedeta na klop pod stari kostanj. Maruša polglasno žebra nerazumljivo molitev. Jerom pa z nožičkom ostrgava svojo veliko leseno žlico. V hiši je Luka kar nepopabljen prisedel h kosilu. Lenka prinese kosilo skakavcem in se vrne. Urban se šali z Lukom.*)

Urban: Nu, Luka z Volče, da ne boš čisto zastoj jedel, povej, kako si na Laškem vojsko služil.

Luka: Pavija se pravi tisti vasi in daleč tam na Laškem leži. Imenovali so nas lonckneht in v vrsto smo se postavili ter lahko rečem, da smo imeli sulice daljše od žrdi na vozlet. In s temi smo bodli in stali kakor zid. Takole sunč v trebuh in sulica pri riti vem pogleda, kakor bi jo skozi zrelo svinjsko bučo porinil. Zapovedoval nam je gospod Peskara. Neki hudič, neki Svicar, ga je v rebra sunil, da je potem moral umreti. Pa vendar smo jih potokli in še celo francoskega kralja smo jim ujeli...

Urban: Ste ga li obesili na drevo potem??

Luka: Obesili? Ali se kralji obešajo? Nikoli. Ne takrat ne danes ne jutri. Častili smo ga, kar smo ga mogli. Sam gospod Peskara se mu je priklonil tako globoko, da se je skoraj z glavo dotaknil črne zemlje. Kralji se ne obešajo, Urban, četudi imajo vrat kakor vsi drugi ljudje in četudi so večji grešniki kot mi...

Tomazek: To je pa čudno...

Urban: In čudno bo zmeraj... zato, ker bodo kralji zmeraj. Samo njihova imena se spreminjajo...

Karlovcjan: Take reči si pameten kmet lahko samo misli — na glas jih pa nikoli ne govori.

Luka: Ja... v mladosti smo morili in prebadali trebuhe, nu, sedaj pa skrbimo za dušo, da se je usmili naš preljubi gospod Jezus Kristus, ki je za nas vse na križu umrl.

Lenka: Kdaj si prišel z lavretanske božje poti?

Luka: Ob prvi košnji. Sedaj sem pa spet na poti k svetemu Volniku na Pavskem. Dober in močan svetnik je in proti ozeblinam... in revmi rad pomaga. (*Zbito pogleda Karlovcjana.*) A vas še zmeraj revma dere, oča Karlovcjan?

Karlovcjan: Še zmeraj...

Luka: V tej vaši mokri karlovski grapi je revma doma, kot se reče... Če bi šli k svetemu Volniku na Pavskem bi vam gotovo pomagal proti revmi.

Karlovcjan: Prestar sem že, da bi šel na tako dolgi pot...

Luka (*zdito*): Saj si lahko sposodite — moje noge. Nu, ker je pa pot, kakor sami pravite, zares dolg... bi človek na njem — če bi k jedi sedel samo enkrat na dan — porabil in pojedel najmanj kakšnih šest klobas in pleče od prašička, ki ste ga v postu zaklali, in 20 jajc in 2 hleba kruha in lonec suhih češenj, da si bodem sladko vodo kahal med potjo. Sveti Volnik vam bode vse to desetkrat in večkrat povrnil, ker je bil to mogočen škof in je zdaj še mogočnejši svetnik... Premislite, oča Karlovčan... revma bi izgnila iz vašega telesa kot močaradovec iz frakeljna v grlo Komolčka, tistega zapitega učitelja iz vasi Visoko pod gradom Smrečje, saj ga poznate... če drugi ne, ti Lenka, ki včasih na gradu presviti grajski gospodični Suzani služiš...

Lenka: Poznam, Luka, poznam...

Karlovčan: Lenka ti bode že kaj dala... pa glej, da boš molil za nas in posebej za mojo revmo.

Luka: Bom, seveda bom molil... (*Molk, Luka hlastno je. Na dvorišče pride Herbert s tremi financarji in nažene skakavca.*)

Herbert: A se že spet klatita po naši dolini? Pri priči zginita za devete griče. Če vaju še enkrat srečam, bosta prestala vse martrarije, ki smo jih za potepuhe in verske zmešance določili. Marš. (*Skakavca molče in urno zginetata.*)

Herbert (*financarjem*): Kar naprej pojdite. Samo v hišo stopim, takoj pridem za vami...

Luka (*neha jesti*): Molil bom pa brez prestanka, da ne bode živina bolehal, da ne bodo prašički in ne ovce jalovi in da bode vse zdravo, človek in žival, in da naj vam pomaga revmo kot repo iz njive izpuliti sveti Volnik z rokami lavretanske Marije in svetih angelecev, ki so jo nesli čez sinje in široko, široko morje...

Herbert (*pride v hišo*): Bog daj... (*Luki*) A se tudi ti spet potepaš po naši dolini?

Luka: Nikoli se ne potepam, ampak zmeraj samo romam, romam, milost vaša...

Herbert: Potepuh, kolikokrat sem te že nagnal, a? V Križah si zberačil kuretine in masla in obetal, da greš na božjo pot v Poreče k svetemu cesarju. Pri Cvelfarju pa si vse zopet prodal in napil si se vipavskega vina, da si žabe onikal in si pod kapom obležal. Če te prihodnjic dobim v roke, prebičati te dam, da se ti bo cedila kri po hudobnem telesu. Poberi se slepar! (*Luka se naglo izmuzne iz hiše. Karlovčan uslužno nataka Herbertu fra-*

kelj češnjevca, medtem ko zunaj preklinja Luka.)

Luka: Da satan ni privlekel te skute zelene k hiši, bi dobil šest klobas, pleče in lonec suhih češenj. Da bi ga le sveti Rok potipal, da bi se mu sušila leva roka in desna noga, amen. In naj ga preluknjajo še puntarji, ki se zbirajo po dolinah in bodo — če vem, kar vem, in jaz zmeraj vse vem — kmalu vse gradove požgali in vse take skute zelene, kot si ti, preklofali v puterček, ki ga bomo jedli mi, reveži, ker bo z vami kmalu cuzamen — amen. (*Luka hitro izgine.*)

Herbert (*o hiši spije češnjevca kar stoje*): Ne bom sedel. S financarji lovimo kuzovce in puntarje. Za njimi moram. Le spotoma povem, da so presvtila grajska gospodična Suzana spet na grad na počitnice prišli in so mi naročili, naj ti povem, Lenka, da tudi letos prav tebe želijo, da jim prideš že jutri služiti.

Lenka: Hvala, vaša milost. Jutri do večera bom že na gradu.

Herbert: Prav, Karlovčan, tvoja hiša je v samotni grapi. Le glej, da ne boš dajal strehe kakšnim skrivačem, puntarjem ali kuzovcem ravbarjem.

Karlovčan: Ne bom, vaša milost...

Lenka: Včasih se ponoči kdo skrivaj zarije v naše seno...

Urban: Kadar se to zgodi, prosim, da ne boste pestili nas...

Herbert: Bolj ko boš pazil, Karlovčan, manj bo prilike, da bi potepuhi skrivaj rili po tvojem senu kot dihurci. (*Odide. Vsi molčijo. Potem hočejo otroci iz hiše.*)

Karlovčan: Počakajte. (*Otroci sedejo.*)

Karlovčan: Slišali ste, da gre Lenka letos spet služiti na grad... in tudi brez tega... po stari navadi te hiše hčere možimo drugam. Vdovec sem in v drugo se ne mislim ženiti...

Urban: Lahko bi se, saj ste še trdni kot drenov grm.

Karlovčan: Rekel sem. Gospodinje ni v hiši. Eden se mora oženiti.

Urban: Jaz se ne bom, jaz ne, sem prestar.

Tomažek: Jaz se ne bom, jaz ne, sem premlad... Najstarejši najpametnejši. Ta naj se.

Karlovčan: Ti Urban, ti se moraš oženiti. Ti si me vedno ubogal...

Urban: Zenitev je čudna stvar... in tako kakor sem... ne pogrešam ničesar...

Karlovčan: Potem se boš pa ti, Tomažek.

Tomažek: Ženske so hudobne in prepir bo pri hiši...

Urban: In poleg vsega tisti otročaji smrkavi, kričavi, sitni...

Karlovcian: Tiho. Zenska je dar božji.
Urban: Pa saj nam Lenka gospodinji.
Tomazek: Lenka zaleže za žensko in možaka obenem.

Karlovcian: Lenka se bo kmalu omožila.

Lenka: Oča... še nič ne vem o tem...

Karlovcian: Pa jaz vem, ki sem gospodar v tej hiši. Pozabil sem povedati. Danes pod večer pride snubač Jakope z Griča z ženinom iz Selške doline. Za Vrbarjevega Matevža ga kličejo. Povprašal sem pri pametnih ljudeh iz Selške... Trdna kmetija. Čudno, da snubačev še ni...

Lenka: Saj ženina sploh ne poznam. Kaj pa, če so mu kože razrile obraz in je grd kot čuvaj pri božjem grobu?

Karlovcian: Ali boš z njegovim obrazom davke in desetino odrajtala? Ob lepoti se ni še nihče zredil.

Lenka: Kaj vem... lahko ima leseno nogo... lahko je grbast...

Karlovcian: Ali misliš, da ga boš zavoljo njegove rasti jemala? Vzela ga boš zavoljo novcev, zemlje in živine, ki je na njegovih trdni kmetiji.

Lenka: Mačka v žaklju ne bom jemala. Prej ga moram videti, tega vašega ženina, oča. Vsaj malo bo moral biti tak, da ga bom lahko vsaj malo rada imela, če naj se vprežem z njim za vse življenje. Brez tega ne bom jemala nobene, da veste, oča...

Karlovcian: Zdaj pa konec besedi. Glej da zlezeš v praznično obleko. Vidva pa do noči še tiste grajske hlode razžagajta. *(Lenka se zmrdne in odide. Ko odhaja za hišo, privriska na dvorišče snubač Jakope z Griča z ženinom Vrbarjevim Matevžem, ki ima smešno obvezano glavo čez ušesa in lica, kot da ga bolijo zobje.)*

Jakope: Ti kar pusti, Matevžek, da bom jaz vozil besedo. Povsod, kjer se dva jemljeta, vtaknem svoje kosti vmes in porahljam pot do oltarja. Grem v patrolo. Tu na klop pod kostanj se vsedi in čakaj, dokler te ne pokličem. *(Matevž sede pod kostanj in si ves čas skrbno popravlja smešno obvezo na glavi. Jakope stopi v hišo.)* Bog daj dober dan...

Karlovcian: Bog daj... Kaj pa tebe nosi po naši odročni grapi. Jakope?

Jakope: Na Ščetino grem. Menda grem prav, a?

Karlovcian: Prav greš, prav... *(Karlovcian gre molče v desno sobo. Jakope sede. Karlovcian se vrne v »ta mašnem« jopiču in prinese na mizo pred Jakopeta skledo suhega mesa in mogočen hleb kruha.)* Praviš, da greš na Ščetino?

Jakope: Na Ščetino...

Karlovcian: Na Ščetino je dolg pot. Najbrž si zato zavil v našo hišo, da si malo oddahneš. Kar odpočij si in pri tem malo prigrizni...

Jakope: Ne, ne... prišel sem spotoma samo pogledat, kako pri vas sonce sije. *(Požrešno je.)* In živina, ali se vam dobro ravna?

Karlovcian: Bo že...

Jakope: In letina? Kako kaže? Ste zadovoljni z njo??

Karlovcian: Bo že...

Jakope: Kaj pa zdravje pri hiši?

Karlovcian: Bo že...

Jakope: Če kakšno novo pipo potrebujete, doma jih imam celo ruto narezljivih...

Karlovcian: Pa mi ob priliki eno priinesi. Dobro bom plačal...

Jakope: Od hiše seveda ničesar ne prodaste?

Karlovcian: Ne vem... *(V tem vstopi praznično oblečena Lenka.)*

Lenka: Oča... a naj srpe nabrusim?

Karlovcian: Le nabrusi, le...

Lenka: *(odide za hišo in nato izza hiše pride s tremi srpi ter oslo in gre možato korajžno proti kostanju in prisede blizu Matevža, ki si brž popravi smešno obvezo. Lenka brusi srpe in molči.)*

Jakope: Oča Karlovcian, dvanajststo bo premalo. Še eno kravico boste primaknili. Mlekarico, Matevž ima volov zadosti, mlekaric pa premalo... Rečem vam: še eno kravico mlekarico, pa udarimo...

Karlovcian: Ne vem...

Jakope: Kaj? Vi je ne daste? *(Skoči k okencu in opije Matevžu pod kostanjem.)* Matevž, kar vstani. Vstani ti pravim. *(Matevž pod kostanjem v zadregi mehanično vstane. Lenka ga izpod čela pogleduje in z jezno vneemo smešno hitro brusi srp. Jakope gre od okna spet k mizi.)* No, oča, daste tisto kravico ali ne daste?

Karlovcian: Ja... res ne vem... Krava ni koza. Dobra mlekarica danes stane najmanj...

Jakope: Torej ne daste. Tudi prav. *(Spet steče k oknu in opije Matevžu pod kostanjem.)* Matevž, kar pojdi. Pojdi, ti pravim. Greva. *(Matevž v strašni zadregi pogleduje Lenko in res mehanično naredi nekaj korakov od kostanja proč. Lenka trmasto hitro brusi nov srp.)* No, oča... preden se vsi skupaj odločimo... bi rad videl tisto kravo, če je dobra mlekarica. Na živino se spoznam bolj kot vsak cesar...

Karlovcian: Greva v hlev... *(Odideta desno, prej pa še Jakope skoči k oknu in zavpije Matevžu pod kostanjem.)*

Jakope: Matevž, vsedi se nazaj. Sedi in počakaj. (*Matevž v neznosni zadregi sede blizu Lenke, ki ji gre skrivaj na smeh in zato še z večjo naglico brusi srp.*)

Matevž (strahopetno): Si ti Karlovčanova Lenka?

Lenka: Lenka.

Matevž: Tista, o kateri gre glas tudi po naši Selški dolini, da privzdigne lojternik kot kakšen fant...?

Lenka: Privzdigne.

Matevž: Vročje je, Lenka, vročje...

Lenka: Ni mraz ne... Matevž. Saj si ti Vrbarjev Matevž, a ne?

Matevž: Matevž. Ampak... res je — vročje...

Lenka: Tebi najbrž še posebno, ko glavo v volneni ruti kuhaš. Zakaj si tako smešno obvezan?

Matevž (v hudi zadregi): Ja... veš... to je... no... — trga me po zobeh. Ampak... to bode raslo žito, če malo dežja porosi...

Lenka: Dober bi bil dež, dober...

Matevž: Če dežja ne bo, bo pa — suša...

Lenka (skriva smeh): Že mogoče... Zgovoričen pa si, zgovoričen... Kot pokvarjena velikonočna ragla. Drugače si pa še kar postaven...

Matevž: Le kaj te kavke počenjajo po strehi vaše žage, a vidiš?

Lenka: Vidim.

Matevž: Včeraj je naša mavra storila telička in tako črno je kot mavra sama... Čudno, a ne...?

Lenka: Čudno pa, čudno... (*V hišo se vrneta Jakope in Karlovčan.*)

Karlovčan: Naj bo... naj gre z Lenko še krava...

Jakope: Tako je prav. Zdaj bomo pa udarili. (*Steče k oknu.*) Matevž v hišo. Brž v hišo ti pravim. (*Sede k mesu in kruhu.*) Pa da ne boste mislili, oča Karlovčan, da ne zaradim, zakaj ste tako dolgo cincali zaradi krave. Kmet laže da od hiše hčer kot pa dobro kravo. Taka je ta. (*Matevž pride v hišo. Za njim Lenka. Oba sedeta k mizi in molčita kot lipova bogova.*)

Karlovčan: Zmenili smo se, Lenka. Dajem te temu Vrbarjevemu Matevžu iz Selške doline. Si slišala?

Lenka: Slišala, oča... Premislila pa še ne...

Karlovčan (natoči štiri kozarce mošta).

Jakope: Si slišal, Matevž?

Matevž: Slišal...

Jakope (se šali): Vam nisem rekel, da je moj ženin ženin in pol? Čeprav ga zobje trgajo tja v ušesa, dobro sliši. Na

zdravje ženina in neveste. (*V tem prisopihajo v hišo Luka z Volče.*)

Luka: Oho, snubači. Se pravi, da sem prišel prav kot zajec v zelnik.

Karlovčan (nejevoljno): Kateri vrag te je prav zdaj prignal spet nazaj?

Luka: Tisti grajski vrag birič Herbert me je pregnal od vas. Do vasi Visoko sem tekel. Tam sem pa počakal, da je šel s financarji mimo. Nazaj sem pa prišel zaradi — vaše revme, oča... Ste pozabili, da bom romal poprosit svetega Volnika, naj vam izpuli revmo iz telesa kot bodočo nežo iz pašnika? Prišel sem po tistih par jajc in malo mesa, kot smo se domenili. Petelin, ki ne zoblje, tudi ne kikirika. Lačen človek težko moli...

Karlovčan: Zdaj počakaj. Lenka ti bo napolnila malho potem.

Luka (si kar sam vzame mesa in kruha, a prej si še natoči mošta): Da bom laže čakal, bom malo prigriznil. Prej pa pijmo na zdravje neveste in ženina. (*Vsi pijejo.*)

Jakope: Kaj je kaj novega po vaseh, Luka?

Luka: Eee, Jakope... v čudne čase nas je bog postavil. Živeti je danes težko... in kakor jaz vse to premišlujem, smo blizu sodnemu dnevu. Tisti zapiti učitelj Komolček večkrat v gostilni »Smrtne« kmetom raj na zemlji obljublja. Taki so meni zmeraj sumljivi in nič jim ne verjamem. Puntarji kmete recimo načuvajo, da gradove požgejo... in kaj bo potem? Ta močni puntarji bodo sami sezidali nove svoje gradove in kmetje bodo spet vprežna živina. Gradovi bodo zmerom... Zato naj gradove kar drugi požigajo... mi bomo raje še naprej na božja pota hodili in se ženili in možili in množili, hehe... je bolj varno. (*Luka spiže že tretji kozarec in že je malo okajen.*)

Karlovčan: Pametno si besede postavil, Luka. Mislim sem, da imaš v glavi vse zametano. Pa imaš...

Luka: Jej, jej, Vrbarjev Matevž, zakaj si se pa tako smešno povil okrog glave, ko si šel snubit nevesto?

Matevž (v neznosni zadregi): Ja... kako bi rekel... no... to je... kdaj boš kaj hodil po Selški dolini, da mi boš piškavca izdrl?

Luka: Ga slišite? Zvit je ko svinjski rep. (*Pije.*) Ampak mene ne boš na suho pod nosom bril, Matevžek bi nam rad na grbo naprtil, da je obvezan zato, ker ga zobje bolijo. Jaz pa pravim, Matevž... tako pravim ko mularija, ki v tvoji vasi za tabo vpije. Brez ušesa ne boš šel v nebesa.

Jakope: Molči, Luka. Molčiii.

Luka (pijano): Brez ušesa ne bo šel v nebesa. Brez ušesa ne bo šel v nebesa...

Karlovcjan: Kaj ima Luka za bregom, Jakope??

Jakope: Naj kar Matevžek sam pove. Zdaj ko je poroka zmenjena in z zdravico zalita in potrjena, je tako vseeno. Saj na sploh je lep in postaven fant.

Luka: Hehe... čim prej, tem bolje. Ruto, Matevžek, z butice kar snemi, kar snemi, hehehe...

Lenka: Če ga pa trga po zobeh...

Matevž (jezno): Nič me ne trga. Ampak te rute si nisem jaz izmislil. Jakope mi jo je privezal okrog glave. (*Strga ruto z glave.*) Ker nimam enega ušesa.

Jakope: Resnico govori, ruto sem mu jaz privezal.

Luka: In zdaj, ko si brez ušesa vseeno prišel v nebesa svetega zakona, si Jakopetu lahko hvaležen...

Matevž: Predlanskim na svetega Jožefa mi ga je odrezal Podbregarjev Tinč med pretepom v gostilni in potem ga je v korito svinjam vrgel... Ampak jaz sem mu na cvetno nedeljo tri prste odrezal in v farovski gnoj zakopal, da v posvečenem ležijo...

Lenka: Oča... mož brez ušesa...

Karlovcjan: ...prav tako orje, seje, kosi in mlati in spravlja novce, kot z ušesom, če je na trdni kmetiji doma. Zmenjeno. Poroka bo prihodnji mesec.

Lenka: To bom še premislila.

Luka: Zaradi ušesa?? Eee, kar se lju-bezni tiče, nič ne maraj, Lenka, eno uho več ali manj. Kolikor Matevža poznam, te v špampetu ne bo z ušesom ljubil...

Hitro zastor.

2. slika

GOSTILNA »SMRTNE«

Skica scene: Gostilničar Smrt je za šankom. Pijani Komolček drema za mizo. Vstopi pijana gostilničarjeva žena Mina, ki nosi naročje lesenih krožnikov, ki se ji vsujejo iz naročja na tla, kjer jih Mina pijano pobira.

Smrt: Spet si pila, rogovila stara. Ti me boš na beraško palico spravila, moj bog. Ti mi sneš vse, ti, tiii...

Mina: Ti si mi pa pismo snedel... doto in pismo, ki ga še intabuliraš ne...

Smrt: Ti bi mi v kotu boga s križa ukradla, če bi pribit ne bil, ti... ti si mi snedla milijone, moj bog... (*zakriči*) ...milijone, moj bog! (*Pijani Komolček se zbudi. Mina s težavo zloži lesene krožnike v omaro, iz katere skrivaj pije žganje. Komolček gre proti vratom.*)

Komolček: Zdaj grem, zdaj grem...

Smrt: Moj bog, plačal še nisi, Komolček... Nuuu... nič ne de, bodeš uže pozneje...

Komolček: Pijan sem... ali za dobro stvar je človek lahko pijan, je človek lahko pijan... (*Se odziba na dvorišče, od koder pijano kriči nazaj v hišo.*) Smrt, slišiš, Smrrrt... danes ti še nekaj doživiš... in gledal bodeš... na čudne načine gledal... (*Odhaja.*) Nam trpinom so nastopili boljši časi... bolj-si ča-si... Po kmete grem in takoj pridemo nazaj —

slišiš smrt — nazaj pridemo, da se ob glažku tvojega vina dogovorimo, kako in komu bomo rezali kruh in klobase v teh boljših časih, v teh boljših časih... (*Odide.*)

Smrt: Si ga slišala, moj bog?

Mina: Saj nisem gluha, če sem pijana. Ampak tudi pijana nisem, ti moja smrt (*jokaje*) tiii... moja smrt...

Smrt: Tristo hudičev in sveta Agata z njimi, proosim... vsaj danes ne pij več, moj bog. Prišli bodo nazaj, moj bog in zopet bodo pili brez novcev, moj bog. In zato ne smeš biti pijana, moj bog, da ne boš delala križe in kljuge, da pozabljeno ne bode, kar je popitega bilo, moj bog... Preden bode teden dni, stopijo v moč zopet davkarije in cesarske oblasti, moj bog... in potem lepo pokažem tiste križe in tiste kljuge. Ze grejo, moj bog... (*V hišo pridejo in posedejo s Komolčkom na čelu Boštjan, Jakob, Štefe, Tinč in Luka z Volče.*)

Komolček: Vina, Smrt, vinaa, Smrt!

Smrt (*jim pohleвно streže, čeprav pivci z njim uganjajo šale*).

Boštjan: Ti si Smrt, ki je vsaj komu podobna.

Jakob: Take smrti človek rad umre.

Štefe: Res, vesela taka smrt.

Luka: A vendar čudna smrt, ker to je živa smrt.

Tinč: Živa pa dobra smrt, saj nam na kredo pijačo nosi. Pijmo, dovolj smo trpeli.

Jakob: Mnogo smo trpeli, mnogo smo trpeli.

Boštjan: Res smo trpeli...

Luka: Ti si trpel? Kaj si ti trpel?? Jedel si in pil, dokler si kaj imel. Sedaj pa nimaš ničesar in si berač, a še berač nič prida.

Boštjan: Tiho, Luka, tiihoo, če ne... te preobrnem, da izgubiš dno in obroče. Trpel sem, toda sedaj je — amen.

Luka: Ti boš mene preobračal, da bom izgubil dno? Tvoj želodec izgubi dno, kadar si izprosiš crknjenega praseta ali tele, da boš crknjeno žival zagrebel na odročnem kraju... pa jo potem skrivaj razsekaš in poješ, tako kot ješ tudi pokončevalke miši ali po domače povedano: mačke. Mačke ješ.

Jakob: Nikar se prepirati. Pijana sta oba.

Boštjan: Nosati Jakob, ti pa kar jezik za zob položi spat, če ne bom povedal, na katere tuje njive v trdih nočeh kositi hodiš in iz čigavih kozlov snopje ruvaš.

Jakob: Pravim, ljudje, da sta oba pijana in ne vesta, kaj iz ust mečeta. A jaz sem trpel — ker sem delal.

Boštjan: Ti delaš? Ti kradeš.

Jakob: Miruj, šintar, miruj. Bodeš videl, da te udarim.

Štefe: Pravite, da gospode ne bode? Jaz pa vas vprašam, kdo bode potem davke pobiral, če ne gospoda?

Tinč: Davke? Glej ga, davke... To je ravno, da davkov več ne bode potem. Eh, Štefe, če se tebi tudi trikrat v glavi posveti, imaš na njenem podstrešju kar naprej temo. Kajne, da potem davkov več ne bode. Komolček?

Komolček (pijano): To je, ... da ne...

Tinč: Nu, vidiš, Štefe, kako si zatolčen in zmetan v glavi. Kajne, sedaj to sam vidiš?

Štefe: Davkov ne bode... aha.

Luka: Si bodo pa kaj drugega izmislili, da bo revež gluho repo jedel, vodniki, vodniki pa klobase. Tako je bilo, je in bode na vekomaj, amen: repa za reveže, klobase za vodnike.

Štefe: Pravite, da gospode ne bode. Kdo nam bo potem svete maše bral, če gospoda ne? Duhovni gospodje so vendar tudi gospoda, a ne Komolček?

Boštjan: In kdo nas bode poročal in pokopaval?

Komolček (togotno): Kdo, kdo? Potem bode vsak duhovnik, osli zatolčeni.

Štefe: Ahaaa... potem bode vsak sam duhovnik. Glejte... povedati je treba

človeku, potem je dobro vse. Poučiti je treba človeka...

Komolček: Vendar, čemu to govoričenje, čemu to govoričenje? Časi pridejo boljši — a mi smo mnogo trpeli, mnogo trpeli.

Vsi: Trpeli pa, trpeli. Ko garjeva živina. (Zaradi večernega mraka je v gostilni vse bolj temno.)

Komolček: Sedaj pa tiho. Sedaj bodem nekoliko besed spregovoril, nekoliko besed spregovoril. Izvohal sem, da je na gradu Smrečje spet na počitnicah tisto drobno grajsko dekle, tista grajska gospica Suzana, gospica Suzana.

Štefe: Nu, in kaj potem?

Komolček: Kaj potem, kaj potem?? Nam jo morajo izročiti. Pri nas naj služi kakšen mesec... za dekle naj nam služi kakšen mesec... da bode vsaj malo vedela, kakšno je to naše trpljenje, to naše trpljenje. Čez en mesec pa bomo grajskim rekli, da jim gospico Suzano samo takrat nazaj damo, nazaj damo, ko bo grajska gospoda sama svoj grad zažgala in iz naše doline za zmeraj proč odšla, proč odšla... Kaj bi si mi roke mazali in v duše greh kidali in v duše greh kidali.

Tinč: Tako je.

Luka: Mene že ne bo zraven. Stara ali nova — oblast je oblast. Oblast je mišja past za reveže bila, je in bo na vekov veke amen. Na božjo pot k svetemu Volniku moram. Adijo, puntarji. Se vsi puntarji so se potem, ko so bič v roki dobili... v biriče spremenili. (Odide.)

Boštjan: Ne poslušajte romarske podgane. Grajska Suzana bodi naša dekla.

Jakob: In dela naj.

Štefe: Ahaa... razumem: Trpi naj, pa amen.

Tinč: Saj smo tudi mi trpeli.

Komolček: Zdaj gremo še po zgornjih brdih, da nas bo čim več, da nas bo čim več. Jutri pa vsi skupaj na grad Smrečje po grajsko gospico Suzano, po grajsko gospico Suzano. Auf biks. Gremo.

Vsi (odhajajo in vriskajo): Auf biks!

Smrt: Če lahko besedo pritaknem: moj bog... plačali še niste...

Komolček: In tudi ne bomo, ne bomo... zato, da boš tudi ti malo trpel, ker do zdaj si kakor vsi krčmarji trpel dosti manj kot mi in je prav, je prav, da nas v trpljenju dohitiš, če hočeš v naših boljših časih iz naše sklode štruklje jesti, iz naše sklode štruklje jesti. Gremo. (Pijano odidejo v noč z vriski in pijanim petjem.)

Smrt: Mina, moj bog, si delala križe in kljuke?

Mina (*pijano*): Sem... in zadovoljen boš... he, vsak križ in kljuko sem videla dvojno... in sem jih zato tudi v bukve metala dvojno...

Smrt: Nu... to ni slabo. Mina... Vendar enkrat vsaj malo koristi od žene pijanke... Eee, moj bog, plačali bodo, vse bodo plačali... Prižgi luč. (*Iz teme naglo stopi Peter Smuk.*)

Peter: Ne prižigaj nobene luči, Mina. Tema je naš angel varuh, Janez Smrt.

Smrt (*s spoštljivim strahom*): Moj bog, a ti si, Peter Smuk? Tristo hudičev in sveta Agata z njimi, samo da te ni kdo videl, ko si v mojo hišo zavil?

Peter: Kadar hočem, sem tak kot sveti Duh, ki ga ni še nihče videl.

Smrt: Vem, vem, Peter... Mina, moj bog, odnesi se pod kovter. (*Mina molče odide. Smrt hiti zaklepat vrata. Peter sede k mizi v kotu.*)

Peter: Vrat k Sori ne zaklepaj. Trije, štirje se bomo nocoj pri tebi zbrali. Jutri ob eni ponoči ti moji prinesejo dva žaklja različnih dragih reči. Boš lahko spet naprej prodal?

Smrt: Poskusil bom... poskusil, moj bog... ampak taka pota so zmeraj bolj nevarna, moj bog... (*Postreže Petru in sebi ter prisede.*) Glavo na prodaj nosim... Koliko boš dal?

Peter: Deset od vsakega stotaka.

Smrt: Petnajst, moj bog...

Peter: Prav, Petnajst. (*Skozi leva vrata se tiho priplazita Matijče in Tomažek.*)

Matijče (*še pri vratih*): Tomažek, še enkrat te vprašam: Imaš res trden sklep k nam priti?

Tomažek: Trden, ko skala...

Matijče: Zakaj?

Tomažek: Oča me kar naprej pestijo. V tiste mestne šole me silijo. Ampak tam bi se zadušil kot lipan na pesku. Pa že raje grem h kuzovcem ravbarjem kakor pa v tiste mestne šole...

Matijče: Saj se boš pri nas tudi več naučil kakor pa v tistih gosposkih šolah, kjer samo gospodo delajo, poštenega človeka pa nobenega.

Peter: Tihó bodi, kurji tat. Koliko kokoši si danes pograbil? Ti nam napravljajš sramoto, Matijče. Če bi bilo po mojem, moralo bi jih nekaj iz našega kuzovskega tabora in ti, Matijče, najprej. Ali kaj se hoče. Najlepsi konj se umazanih muh ubraniti ne more.

Matijče: Tale je Karlovčanov, Tomažek, kar sedi k drugi mizi in kakšen glažek na moj račun zvrni... (*Petru:*) K nam bi rad prišel. Dobra dlaka je, Tomažek, tu so naš ravbarski cesar Peter Smuk, pa se jih nikar preveč ne boj.

Peter: Ena muha več ali manj. Vseeno premisli, fant. Poznam Karlovčane. Spodobne dlake. Raje se vrni domov...

Tomažek: ...in potem v mestne šole. Ne in ne. Pri vas ostanem.

Peter: Ostani, če že hočeš. To ti pa povem: v potu boš jedel kruh pri nas. Kar takoj z mano stopi. Ti za hišo ob Sori pokažem, kje in kako boš na straži stal in naše pričakal, ko jih bo črna tema prinesla. Ko boš skovikanje zaslišal, nazaj kot sova zaskovikaj. (*Peter in Tomažek odideta.*)

Matijče: Janez Smrt, tu zunaj za tvojo hišo odložil sem kos platna. Kje sem ga pobral, gotovo te ne skrbi mnogo. Ali malo se mi je že poprej dozdevalo, da ga boš ti kupil.

Smrt: Veš, Matijče, ukradene reči so nevarne reči, moj bog. In jaz jih ne kupujem.

Matijče: Nu... boš pa ceneje kupil...

Smrt: Tisto pa že tisto, moj bog... morda se vendar kaj naredi. Ali blago moram videti, moj bog. Skrbi so, skrbi, z ukradenimi rečmi, moj bog...

Matijče: Kar grem...

Smrt: Saj sem rekel, da kupim, moj bog, kam greš??

Matijče: Ja po platno, lakota sita. Odpri polkne, bom platno kar skozi okno noter potisnil. (*Naglo odide. Smrt odpira okno, skozi katerega Matijče porine kos platna. Smrt platno naglo nese na mizo in ga hitro ocenjuje s tipanjem, trganjem in zvečenjem posameznih nitk. Matijče se vrne v hišo.*) Nič ne glej, lakota sita. Iz takega platna bi si še sama cesarjeva ljubica nočno srajco urezala. Za lakot boš najmanj osem grošev dal...

Smrt: Osem ne bom dal.

Matijče (*pograbi platno in ga hoče odnesti*): Krčmar Permetovec mi bo dal devet pa še polič česnjevca po vrhu. Platno kar zdaj k njemu odnesem...

Smrt: Tri...

Matijče: Sedem...

Smrt: Štiri...

Matijče: Šest...

Smrt: Pet, moj bog... zadnja beseda!

Matijče: Pa naj bo pet grošev za lakot, lakota sita. Platna je dvajset laktov.

Smrt: Hočeš denar ali kredit za pijačo?

Matijče: Pol na pol. (*Smrt mu odšteje denar, platno pa nese v spodnji del omare. V hipu, ko hoče vrata omare zakleniti, mu Matijče pomoli prazno steklenico.*) Čuješ, Smrt... dobre kupčije se zmeraj zalijejo. Napolni tole z žganjem, ki ga plačam jaz, kuzovec Matijče. Ampak iz kleti ga prinesi, tistega česnjevca, tistega pet let starega iz balona

v kotu. *(Smrt odide s steklenico. Matijče naglo vzame platno iz omare in ga vrže skozi okno spet ven. Nato sede k mizi in poje.)*

Resnica ta je večna,
da hiša je nesrečna,
kjer je brez glave
hišni gospodar...

(Smrt se vrne z žganjem in prisede Oba pijeta. Vrne se Peter Smuk. Mrko prisede in si molče nalije žganja. Zasliši se skovikanje sove. Vsi prisluhnejo. Znova skovikanje sove čisto blizu.)

Peter: No, vendar... Goščavec, Sust in Rohnač zmeraj zamujajo kot pijanci mašo. *(Iz veže se zasliši ropot. Kot da se je nekdo v temi v nekaj zaletel. Nato kletovice in kričanje.)*

Rohnačev glas: Če boste puščali škafe v veži, razbil ti bom kosti. Janez Smrt in prevrtal ti bom vrat, da boš kakor prase, ki so mu izpustili kri. In tvojo pijano Mino bom za noge nad ognjišče obesil, da bo požirala dim kot klobasa, če se dene sušit, hudič in še pet hudičev zraven. *(Vstopijo Rohnač, Sust, šepasti Goščavec in Tomažek. Vsi razen Petra krepko pijejo.)*

Peter: Kaj vrabci po strehah čivkajo?

Rohnač: Trgovce Brentač se nam bo nocoj z vozom blaga, ki ga je nakupil v Loki, najbrž izmuznil, hudič in še pet hudičev zraven...

Goščavec: Vpregel je pod noč in ni zaval v Poljansko dolino...

Rohnač: ... ampak jo je pobrisal skozi Selca in Davčo vragu v trebuh.

Peter: Ne bo se izmuznil. Goščavec, pojdi povedat Mihi in Lovretu, naj me ob polnoči pri višokem mostu pričakujeta. Proti jutru pripeljala bo ta trgovska mula svoj voz blaga od Cerknega sem, ker bo mislila, da spimo. No, videl bo, Brentač, da Peter Smuk malo spi... Še kaj?

Sust: Tisti grajski učitelj, tisti gospod Erazem, tisti, ki mu kmetje smrdijo, a mu njihova dekleta vseeno dišijo, ima bojda polne žepe stotakov.

Peter: Ob priliki mu v tiste žepe posvetimo, ne zaradi stotakov... zaradi pokore, ker kmetov ne mara... *(Vstane in mrko pomigne Goščavcu, naj z njim odide. Odideta.)*

Tomažek (strahopetno): Kaj ima z Brentačem?

Rohnač: Brentač izdal je Smuka spomladi, ko je tovoril tobak, tako da so mu financarji precej škode napravili. Kar naj ga sprazni, Brentača, ki je kot brenta vsega tako poln, da mu še obroči počijo. Mi smo usmiljeni bratje, huhohuhoho.

Takoj prinesi še žganja. Smrt, če nočeš, da te odnese smrt.

Smrt (pohleono prinese novega žganja).
Rohnač: Nu, kaj pa mi? Ali ne bo za služka nocoj?

Sust: Tu gori, tu gori ima sveti Volnik lepo skladično bogatij. Mašni plašči s srebrnimi in zlatimi žilami kot prst debelimi in dva zlata kelih in podobne reči... Ako bi to vse stopilo, nabrala bi se lepa reč tolarjev...

Rohnač: Pa je res pravo srebro in pravo zlato?

Sust: Če vam pravim... cerkovnikov sin sem in dostikrat sem pri maši stregel. Ali vi ste trepetlike... In pušice tudi niso nikdar prazne. Sivar je pripravna. Vrata v zakristijo so strohnela in če se kolček vtakne med prag, vzdignejo se kakor nič.

Tomažek (z božjim strahom): Cerkev okraši...

Sust (zakriči): Ti zajčja dlaka, ti... Cerkev... kaj je to posebnega? Bog ima zmeraj vsega dosti. Če mu pa kaj zmanjka, si lahko kar sam na novo ustvari. Je stvarnik vsega ali ni?

Tomažek: Je... to je... ampak vseeno...

Sust: Gremo ali ne gremo, trepetlike?

Rohnač: Gremo, hudič in še pet hudičev zraven. Tomažek, ti boš spodaj ob cesti na straži stal. *(Sust, Rohnač in Tomažek odhajajo in vsak spiše še frakelj žganja.)*

Matijče: Še Sore ne boste prebredli, bom že za vami... *(Sust, Rohnač in Tomažek odidejo.)*

Matijče: Janez.

Smrt (že precej pijan): Slišim, moj bog...

Matijče: Janez, ko si že en kos platna kupil, morda kupiš še drugega?

Smrt: Ukradeno blago, Matijče, moj bog ukradeno blago... kaj hočem...

Matijče: Ukradeno je res, ta kos je res ukraden... ali... kupiš ga ceneje.

Smrt: Tisto pa tisto, moj bog... Le prinesi ga Matijče...

Matijče: Tudi ta kos bom kar skozi okno noter potisnil... *(Hiti ven in od zunaj skozi okno potisne gostilničarju v roke kos platna, katerega mu je prej že enkrat prodal. Matijče ostane kar zunaj in gleda skozi okno v hišo.)* V prejšnjem kosu je bilo 20 laktov, ta kos je pa dolg 30 laktov. Smrt, Dobre mere.

Smrt (dolgo ogleduje platno, da se Matijče že prestopa): Jaa... ravno prav, moj bog... bodeta dva kosa enakega platna. Prejkone vzel si jih pri enem in istem gospodarju. Matijče, aa?

Matijče: Tisto pa ne. No, saj boš slišal, da sta bila dva gospodarja...

Smrt: Trideset laktov praviš... Trideset krat pet, stopetdeset grošev, moj bog... (*Izroči denar skozi okno Matijčetu, ki denar prešteva. Medtem Smrt nese platno v omaro in naenkrat opazi, da proega kosa platna, ki ga je prej kupil, v omari ni več. Pijano se opoteka proti oknu in vpije.*) Da bi ti hudič dolge prste v take vozle zavozljal, da ne bi

mogel niti žlice držati in bi od lakote umrl. Meni si ga ukradel, moj bog, Matijče...

Matijče (*smije*): Kje sem ga vzel gotovo te malo skrbi, Janez, saj si ga ceneje kupil, moj bog, moj bog... (*Glava Matijčeta iz okna zgine. Sliši se Matijčeto krohot, ki se oddaljuje.*)

Smrt (*kriči skozi okno*): Moj bog, tristo hudičev in sveta Agata z njimi... Blegaš naj nate zvrnejo...

Počasi zastor

3. slika

PARK PRED GRADOM

Skica scene: Grajski učitelj Erazem uči grajsko gospodično Suzano plesne figure iz starih družabnih plesov. Pri tem ognjevitog pogledu služkinjo Lenko in se ji skrivaj nasmilja. Lenka na klopi reže gobe in jih deva na sušilno desko. Kdaj pa kdaj Erazma tudi sama pogleda.

Erazem: No, ponoviva še enkrat, gospodična Suzana, tiste tri plesne figure, ki jih plešejo dvoranje na cesarskem dvoru, kadar se dvor pokloni cesarju. (*Pokaže prvo plesno figuro in si pri tem šteje.*) En, dva, tri — štiri, pet, šest... Prosim ponovite.

Suzana: Vi štejte, prosim. (*Na štetje grasuzano ponovi figuro.*)

Erazem: Prosim: en, dva, tri — štiri, pet, šest. Talentirani ste za dvorjanko, gospodična Suzana.

Suzana: Hvala...

Erazem: Res, odlična plesalka, kajne, Lenka?

Lenka: Ne spoznam se na te reči, gospod Erazem. Vidi se mi fletno poskočno. (*Erazem in Suzana se zasmejeta.*)

Erazem: Prav si povedala, Lenka, te figure so res »fletno poskočne«. Bi lahko po spominu ponovili drugo in tretjo figuro, gospica Suzana?

Suzana: Lahko... a za danes mi je »fletne poskočnosti« *dovolj. Osedlala bom rjavca in pojezdim na polje.*

Lenka: Me potrebujete pri sedlanju, gospodična?

Suzana: Ne, Lenka, bi se rada sama naučila.

Lenka: Pazite, rjavec je muhast.

Suzana: Mene rjavec pohlevno, že kar zaljubljeno uboga. (*Odide, Erazem sede na drugo klop.*)

Erazem: Sediva vsak na svoji klopi, kot da sva sovražnika, Lenka...

Lenka: Meni se ne vidite sovražnik, gospod Erazem...

Erazem: Ali potem smem priti na tvojo klop?

Lenka: Čemu... gospod Erazem...?

Erazem: Govoril bi rad s tabo...

Lenka: Ali z vaše klopi ne morete?

Erazem: Od tu bi moral preveč na glas govoriti... lahko bi kdo slišal...

Lenka: Kadar poslušam vse tisto... kar mi že ves teden po tihem govorite... mi sram čez žile gre... Teško se kaj dobrega rodi... če sinica kosa posluša... (*Molk.*)

Erazem: Zakaj molčiš, Lenka?

Lenka (*nenadoma nagajivo*): Ker sem vedela, da boste vi spet začeli...

Erazem: Lenka... (*prisede na njeno klop*)... sinoči se mi je o tebi sanjalo...

Lenka: Meni se zmeraj sanja samo o konjih...

Erazem: Sanjalo se mi je, da sem te objel...

Lenka (*o zadregi*): Meni se zmeraj sanja samo o konjih...

Erazem:... in sanjalo se mi je, da sem pritisnil svoja usta tule sem... (*Se s prstom dotakne Lenkinih ustnic.*) Tule sem... pa prav tule sem...

Lenka (*se zamišljeno zagleda v vrh drevesa*).

Erazem: In danes vedno mislim, če bo ta moja sanja resnica postala, Lenka.

Lenka (*spet nagajivo*): Ne spustite vse vode iz jeza... gospod Erazem...

Erazem: Lenka, ne vidiš, da vse dni samo za tabo hodim?

Lenka (*nagajivo*): Kadar nečem, da bi videla, tedaj ne vidim. Danes ne vidim. Ničesar ne vidim...

Erazem: Pa me vendar vsaj slišiš...

Lenka (*nagajivo*): Kadar nečem, da bi slišala, tedaj tudi ne slišim. Danes ne slišim. Prav ničesar nisem slišala...

Erazem: Zakaj si pa potem rdeča, kot gartrovča? Lenka... ti se samo bojiš...

Lenka (*proseče tiho*): Gospod Erazem...

Erazem: Ne boj se, Lenka...

Lenka: Ne vem...

Erazem: Rad bi te varoval kot hrastova krošnja veverico...

Lenka: Ne vem...

Erazem: Verjemi, Lenka...

Lenka: Res... ne vem...

Erazem: V sanjah sem te lepo poljubil...

Lenka: Nič ne vem...

Erazem (*naglo pritegne Lenko v objem in jo poljubi*): Zdaj sem te še lepše poljubil kot v sanjah...

Lenka (*zadilhana od poljuba*): Vem...

Erazem: In tudi objamem te še lepše kot v sanjah...

Lenka: Vem...

Erazem: Bi se hotela spomladi z mano poročiti in potem z mano v mestu živeti?

Lenka: Ne vem...

Erazem: Najlepše je iti pred oltar spomladi...

Lenka: Vem...

Erazem: Vse cvete, vsi diši...

Lenka: Vem...

Erazem: Spomladi, Lenka...

Lenka: Oooo... oh... meni gre taka gorkota čez žile, gospod Erazem... da zdaj zares — nič več ne vem... (*Se Erazmu iztrga iz objema in steče proti gradu, od koder prav takrat prihaja s košarico v roki Suzana, v katero se Lenka skoro zaleti.*)

Suzana: Zakaj pa tako tečeš, kot da si volka srečala?

Lenka: Ja... veste... pozabila sem... oprati vaša spodnja krila...

Suzana: Jih boš že jutri. Nosil košarico. Greva jurčke nabirat.

Erazem: Bi smel z vama, gospodična Suzana?

(*V tem se iz daljave zasliši kričanje.*)

Glavovi: Auf biks. Na grad. Auf biks. (*Vsi trije v strahu prisluhnejo. Priteče grajski birič Herbert.*)

Herbert: Kakih petdeset pijanih kmetov proti gradu lomasti...

Suzana: Zakaj?

Herbert: Puntarski valovi iz tujih dežel tudi v našo dolino pljuskajo. Skriti se moramo izven gradu, kajti ta poletni grad je premalo utrjen. Biriče sem pa prav danes na zgornja brda po desetino poslal. Premalo nas je, da bi se ubranili.

Suzana (*oblastno*): Pa kaj pravzaprav hočejo? Dajte jim vina in tele na ražnju, da bodo imeli polna usta, pa bodo utihnili.

Herbert: Tokrat ne bodo. (*Kričanje Komolčkovih »puntarjev« se približuje.*)

Glavovi: Auf biks! Na grad! Obkoliti ga moramo...! Auf biks.

Erazem (*s strahom*): Kam naj se skrijemo??

Herbert: Brž. Najprej morate izginiti vi, gospodična Suzana.

Suzana: Zakaj? Zakaj najprej jaz??

Herbert: Slišal sem, ko so kričali, da bodo odpeljali najprej vas. Brž, brž, hitro vas moramo spraviti od tod.

Suzana: Za božjo voljo, kje naj se skrijem, če v gradu ne?

Lenka: Ze vem, gospodična Suzana...

Suzana: Govori.

Lenka: Pri nas doma v naši karlovški odročni grapi boste na varnem kot pika-polonica v mahu. Nikomur se še sanjalo ne bode, da se pri nas skrivate. (*Kričanje »puntarjev« je že čisto blizu.*)

Herbert: Prav. Kar pojdiva takoj. Hitro, hitro.

Erazem: Lenka, pazite na gospodično — in nase...

Lenka (*Erazmu toplo pokima*): Šli bova po bližnjicah, za katere vemo samo Karlovčani. Greva, gospodična, in nič se ne bojte, močna sem, da tudi kakega fanta lahko preobrnem. (*Lenka in Suzana stečeta v grad in zapalnetna grajska vrata. V tem se že pripodi pijani Komolček s pijanimi »puntarji«.* Nekaj se jih zažene v vrata in tolče po njih.)

Komolček: Odprite, odprite.

Herbertov glas: Kaj bi rad, Komolček?? Z glavo se igraš.

Komolček: Nastopili so naši časi, v katerih bodo vaše gosposke besede bob ob steno, bob ob steno, hehehe... Če ne odprete, bomo vdrli, bomo vdrli...

Puntarji: Boste videli, da vdremo. — Suzana. — Kje je Suzana??

Komolček: Po Suzano smo prišli. Naj pride sama ven. Ne bomo ji glave odsekali. Samo malo delala bo, delala bo...

Puntarji: Naj malo dela, Naj malo trpi. Naj si na mehkih ročicah nekaj krvavih žuljev pridela...

Komolček: Štirje se skupaj sprimito in skupaj sprimito in skupaj se v vrata zaletite...

Puntarji: Dajmo, fantje... Ko bom rekel horuk, se zaženemo... Dajmo, dajmo. (*Ko se štirje postavijo tesno drug ob drugem in se postrani z ramami zaženejo proti vratom, hitro.*)

Z a s t o r

KARLOVČANOVA BRUNARICA

Skica scene: Mesečna noč, v hiši končujejo z večerjo: Karlovčan Urban, Lenka in Suzana v kmečki obleki.

Suzana: Že pet dni sem pri vas... in zmeraj bolj mi teknejo te vaše kmečke večerje.

Karlovčan (se nasmehne): Eeee, gospodična Suzana, ne bo dolgo, pa se vam bo po vaši grajski poti in prati stožilo...

Suzana: Ne bo se mi ne. Krasno je tu pri vas. Tu ostanem dolgo, dolgo.

Lenka (odnaša posodo z mize):

Urban (zamišljeno): Kar ostanite... kar ostanite, gospodična... je vsaj malo bolj živo v tej naši odročni grapi... Kakor, da je padla iskra v kup suhega dračja. Takoj se prične po njem praskanje, pokanje, vnanje... iskricice švigajo... tu pa tam se prikažejo goreči jeziki... končno pa vse splapola v enem plamenu proti nebu...

Suzana (zamišljeno gleda Urbana): Lepo ste povedali, Urban... Prav nič po kmetiško... Kakor da ste hodili v šolo...

Urban (se nasmehne): Hodil sem v šole... Polovico gimnazije sem pretolkel... Potem sem moral nazaj v našo grapo, ko ji moških rok za delo nikoli ni dovolj...

Lenka (sede k punkeljnu in klekla):

Suzana (odsotno): A tako je z vami... Nisem vedela... (Veselo.) Nikoli ne bom pozabila tistega večera, ko sva z Lenko pribežali z graščine na zgornji rob vaše grape... in sva se srečali z vami, Urban... Strmo spodaj je ležal vaš Karlovec. Luna je obsevala slamnate strehe. Klopotala so mlinska kolesa in vmes je šumel potok... (Se zasmehje.) ... In kako prijazno zviti ste bili takrat, Urban...

Urban: Jaz? Zvit??

Suzana: Zvit, zvit. Ste pozabili, kako ste me nesli po hudi strmini navzdol v grapo...? Še zdaj se spominjam vsake vaše besede...

Urban: Jaz pa vaše...

Suzana (razposajeno): Krasno. Potem pa očetu Karlovčanu in Lenki lahko zaigrava pravi gledališki prizor, kako je Karlovčan Urban nosil grajsko gospodično Suzano. Lani sem v mestu imela tudi gledališkega učitelja. Rekel mi je, da bi lahko bila kar dobra igralka. Dajva, Urban... zaigrajva... V šolah ste gotovo slišali o gledališču...

Urban (vstane in se zasmehje): Celo Shakespeara sem malo povohal.

Suzana: Zaigrajva torej. Hočete??

Urban: Pa poskusiva... (Stopi na sredo hiše, Suzana pa k steni, od koder zastopica proti Urbanu.)

Suzana: Vi ste iz Karlovca?

Urban: Iz Karlovca...

Suzana: Pojdimo zatorej...

Urban: Pojdimo zatorej. To se lahko reče, ali...

Suzana: Kaj ali?

Urban: Ali pot je ozek, strm in zato — nevaren...

Suzana: A pot je ozek, strm in nevaren...

Urban: Jaz bi vas že — nesel...

Suzana: Vi bi me nesli...?

Urban (smeje, z drugim, komentatorskim glasom): Pri teh besedah je grajska gospodična Suzana zardela...

Suzana (smeje, z drugim, komentatorskim glasom): Grajska gospodična Suzana je sama čutila, kako ji je kri zalila obrazek.

Urban (nadaljuje igro z svojim glasom): Jaz bi vas nesel... s svojima rokama bi vas nesel...

Suzana (s komentatorskim glasom): Pri teh besedah se je Karlovčanov Urban zagledal z zvezdo na nočnem stropu neba in pot mu je stopil na čelo. Gospica Suzana pa je vzdihovala, a ni se premaknila s svojega mesta...

Urban (igra naprej s svojim glasom): Pot je res ozek in kdor ni vajen, lahko pade globoko v jarek in pobije in potolče se na smrt...

Suzana (igra s svojim glasom): ...pobije in potolče se na smrt? Nesite me...

Urban (digne Suzano in jo nosi po hiši previdno, kakor da stopa navzdol v grapo. Suzana mu dene roko okrog vratu. Čez čas se oglasi Suzana.)

Suzana: Ali mi sedaj — ko smo že skoraj v grapi — še ni moči sami iti?

Urban: Ne še. Tudi sedaj se še lahko pade... (Urban Suzano kar naprej nosi po hiši in nagajivo posnema prestopanje na nevarnih mestih strmine ter Suzano vse bolj stiska k sebi. Suzana nasloni glavo na njegovo ramo. Lenki gre na smeh.)

Suzana: Sedaj je že pot širok... ali ne??

Urban: Pot je širok... ali — še vedno nevaren. Noč ima svojo moč in lahko se pade...

Suzana: Zdaj sva že na travniku... zdaj bi pa že lahko sama hodila...

Urban: Trava je od rose mokra... lahko se spodrsne in noga se zviije in potem dolgo, dolgo boli... zelo boli...

Suzana (*se glasno zasmije, pomrši z roko Urbanove lase in skoči iz njegovega naročja*): Tako je bilo. Natančno tako je grajsko gospodično Suzano v Karlovec nosil Karlovčanov Urban, navihanec navihani... (*Toplo gleda Urbanu v oči.*) Lepo sva zaigrala, Urban...

Urban (*zamišljeno*): Tako je... samo zaigrala sva...

Karlovcjan (*resno*): In kar prav je... da sta samo zaigrala... kmet in grajska gospodična...

Lenka (*navihano*): ...zaigrala tako zgovorično, da se je kakor zaresno videlo... (*Vsi se zasmijejo.*) Gospodična, če bi radi spet krave molzli, z mano pojedite...

Suzana (*se veselo zavrti po hiši*): Rada, rada, vse tu pri vas bi rada. (*Suzana in Lenka z golido odideta. Urban zamišljeno hodi po hiši.*)

Karlovcjan: Ti bi nekaj rad, Urban? A kaj??

Urban: Rad, rad... Ne rečem, da ravno rad...

Karlovcjan: Grajske gospodične znajo živeti samo v graščinah...

Urban: To... sam vem...

Karlovcjan: Prav je, da veš...

Urban: Oča, zdi se mi, da sem se postaral. Nekaka trdnost mi je prišla v kosti...

Karlovcjan: Postara se vsakdo. Berač in bogatin. In to je edino, kar je na svetu pravično...

Urban: Postara... Prav pravite... in menim, da bi res pametno storil, če se — oženim, oča...

Karlovcjan (*veselo*): Ti se hočeš oženiti, Urban... ti se v resnici hočeš oženiti?? (*Zaskrbljeno.*) Samo... s kom??

Urban: Če ni drugače pa — se bodem...

Karlovcjan: Prav prav... To sem ti vse leto govoril, a ti si se upiral...

Urban: Če ni drugače, pa se res bodem... Saj ste se vi tudi...

Karlovcjan: Nu, to je prav, to je prav... Samo... s kom, s kom, Urban??

Urban (*zelo zamišljeno*): Ne bojte se, oča... (*Se zbere.*) Malo bodem okrog pogledal, malo povprašal... tako malo tam po gorovju, da se dobi kako ženstvo v našo hišo... da ne bo v njej samo po moških dišalo...

Karlovcjan: Le poglej, Urban, le povprašaj, le. (*Lenka in Suzana se vrneta z golido mleka.*)

Karlovcjan: Jutri pa grem na Kuzovo in nazaj za lase našega Tomažka privlečem.

Lenka: Predolga je ta pot za vas, oča. In mene bo Tomažek prej poslušal. Bom šla te dni kar sama ponj.

Karlovcjan: Nu, prav, pa ti pojdi. Pa kmalu, da se sramota ne bo preveč razvedela, da je Karlovčanov Tomažek med kuzovce ravbarje pobegnul.

Lenka: Veste, gospodična Suzana, naš Tomažek ni nič hudega zagrešil. Samo zato je pobegnul, ker ga oča v mestne šole za eno leto silijo.

Suzana: To je pametno, oča Karlovcjan. (*Nenadoma se zunaj zasliši kričanje Komolčkovih »puntarjev«.*)

Glasovi: Auf biks! Pa smo jo le našli, lisičko v lisičnici. Auf biks!

Urban (*hiti iz hiše, Karlovcjan za njim, tudi Lenka in Suzana hočeta ven*): Vedve v hiši ostanita. Lenka, zapahni vrata. (*V tem prilomastijo pod koštanj Komolčkovi »puntarji«.* Komolček ima na rami starinsko puško. Karlovcjan jih mirno gleda in mirno kadi svojo pipo.)

Jakob (*kriči*): Karlovcjan, jaz ti le to povem, da jaz, kadar udarim, udarim dobro.

Tinče: Jaz tudi pošteno pritisknem, kadar sem jezen. In danes sem jezen.

Jakob: Jaz zares nisem kaka zgaga. Kadar me prime, da bi usekal, usekam čvrsto. In danes me drži že ves dan.

Boštjan: Za mesarje veš, Karlovcjan, da imajo močno roko kot sekira. In jaz sem mesar.

Komolček: In to bodeš ti danes vse skusil. Karlovcjan, ako pameten ne bodeš.

Karlovcjan (*zelo mirno*): In kaj bi radi — do sedaj mi povedali še niste.

Štefe: Povedali mu pa res še nismo... a človeka je treba podučiti, človeku je treba povedati. Vidiš, Karlovcjan, reč je ta, da nam imaš dekleta dati.

Karlovcjan: Dekleta dati. Mojega dekleta ni doma danes.

Komolček (*pijano zakriči*): Kdo te pa po tvojem dekletu vpraša. Grajsko mi hočemo.

Karlovcjan (*silno mirno*): Grajsko? Nu, te vam uže ne damo. Urban, slišiš, grajskega dekleta bi radi.

Urban (*izdere iz tnale veliko sekiro, silno mirno*): Ne vem, če bode šlo... (*Pijani »puntarji« se zaženejo v Urbana, ki pa jih, pijane kakor so, z lahkoto pomeče po tleh, odribajoč jih s toporiščem sekire. Ko vrže po tleh še pijanega Komolčka, se Komolček slep od srda pobere, naglo sname puško in ustrelj v Urbana ter ga rani v desno ramo. Urban omahne, oče*

ga podpre... v istem hipu se zasliši strel iz goščave in Komolček pade mrtev na tla. »Puntarji onemijo v grobni tišini, v kateri se zasliši krepak glas iz goščave. Lenka in Suzana sta že ob prvem strelu planili iz hiše k ranjenemu Urbanu.)

Glas iz goščave: Tako kot Komolček bode vsakdo končal, kdor si bo v poštene kmete streljati drznil... (Z leve neslišno pride Peter Smuk in obstane v pramenu mesečine.)

Sept med »puntarji«: Peter Smuk... Vodja kuzovcev... Ravbarski cesar... (Vsi s Karlovcani pred občudujoče strmijo v Smuka, ki se pramenu mesečine zdi kot kak pravljичni junak.)

Peter: Ste slišali, kaj sem rekel? Dovolj na glas sem rekel. Štel bom do pet. Če do takrat svojih in mrličevih kosti hudiču v trebuh ne odnesete, bom ukazal streljati. Med leskovimi grmi v tistemle bregu kuzovske puške rastejo... Ena... dve... tri... štiri... pet. (»Puntarji« v svetem strahu pograbiijo mrtvega Komolčka in ga odnesejo v noč. Peter se počasi obrne proti Karlovcanom in Suzani.)

Peter: Nič ne marajte... Samo ena pijanska zguba manj je na svetu. Saj je bil najbrž kar vesel, da je šel s tega sveta, ...ki je poln joka. Danes joče berač, jutri bogataš. Vse mine, gostija, pa tudi lakot, kadar se ti o vsem tem v glavi razvedri... lahko živiš tudi brez sreče... Nu... pa lahko noč...

Vsi (s čudno tesnobo): Lahko noč... lahko noč... (Peter izgine v noč. Lenka in Suzana podpirata ranjenega Urbana in vsi gredo v hišo. Urbanu previdno slečejo jopič. Karlovcan mu pregleduje rano.)

Karlovcan: Urban, nič ne maraj... sreča... krogla je samo skozi meso predrila. Lenka, z mano pojdi, bova plateno obvezò ravno odrezala. (Karlovcan in Lenka odideta.)

Suzana: Urban, na smrt sem se prestrašila...

Urban: Nič ni...

Suzana: Vas hudo boli...?

Urban: Nič ni...

Suzana: Mislila sem, da so vas ubili... da ste mrtvi... (Zelo tiho.) ...da vam nikoli več ne bom mogla povedati... kar sem vam hotela povedati... da tisto... kako je Karlovcanov Urban grajsko gospodično Suzano v Karlovec nosil... midva ne bi več — samo igrala...

Urban: Srce bi vam uže rado pritr-dilo... ali pametna pamet pravi, da mora molčati...

Suzana: Ali res mora molčati...?

Urban: Ljudje smo kakor cvetje... Nekoliko jih je postavljenih v vrtove... a velika večina na skalnata tla... (Na doorišče prihitijo Herbert, Erazem in trije financarji. Herbert in Erazem gresta v hišo. Vstopita tudi Lenka in Karlovcan, ki obbezuje ranjenega sina Urbana.)

Herbert: Bog daj dober večer. Vse že vemo, kaj se je zgodilo. Puntarje smo polovili. In zdaj smo prišli po vas, gospodična Suzana. Zaradi varnosti, bomo hodili ponoči. Luna je svetla in dobro se vidi.

Suzana (zelo žalostno): Prav... Po svojo obleko grem... (Odide. Obvezani Urban, Herbert in Karlovcan, ki nese lepo starinsko majoliko žganja, gredo ven pod kostanj, kjer sebi in financarjem točijo žganje.)

Erazem: Lenka... koliko strahu sem prestal zaradi tebe...

Lenka (razburjeno): Rada bi vam verjela... pa ne vem...

Erazem (zapeljivo): Oči ti gledajo, kakor zre modro cvetje iz rumene pšenice.

Lenka: Rada bi vam verjela... pa ne vem...

Erazem: In hkrati gledaš preplašeno kot prepelica iz žita. Zakaj?

Lenka: Ne vem...

Erazem: Si se ti zame kaj bala?

Lenka: Sem... gospod Erazem...

Erazem: Ne reci mi več gospod Erazem...

Lenka: Da bi vam kar ti... rekla...?

Erazem: Seveda, kako pa drugače.

Lenka: Sitno mi je...

Erazem (Lenko nenadoma objame in poljublja, Lenka se ne brani): Lenka, moja si... Spomladi se poročiva... in z mano boš odšla v mesto. Boš?

Lenka: Zdaj mislim... da bom...

Erazem (šepetaje zapeljivo): Ko bomo zdaj odšli, se jaz skrivaj vrnem. Pod tvoje okno se vrnem. Lenka... Lahko pridem, Lenka??

Lenka: Ne vem...

Erazem: Katero je tvoje okno??

Lenka (sramežljivo): Zadaž v breg gleda... (V hišo se vrne s starinsko majoliko Urban in natoči novega žganja. Erazem in Lenka sta še pravočasno odskočila iz objama. V tem ostopi v svoji obleki tudi Suzana. Erazem in Lenka se molče izmuzneta za hišo.)

Suzana (tiho): Zdaj me bodo varno odpeljali, Urban... (Molk.) Rada bi ostala... (Zamišljeno.) Če bi mi vi rekli... pozabiti sem hotela vse svoje dosedanje življenje... pozabiti tisto bogastvo in vse... prav vse...

Urban (*še vedno molči in strmi v stariško majoliko, ki jo drži v rokah*).

Suzana: Ali naj ostanem... Urban?

Urban: Po vrhete rase cvetje. Ako pa se to cvetje presadi na gorska, skalnata tla, usalne in več ne rase... In greh bi bil... če bi se tak cvet presadil na skalnata tla, kjer mora poginiti... (*Suzana s solznimi očmi še hip strmi v Urbana, nato pa s ponosnim molkom odide pod kostanj. Urban ji z majoliko sledi. Izza hiše prideta še Erazem in Lenka.*)

Herbert: Bi šli, gospodična Suzana?

Suzana: Pojdimo. Čim prej... Lenka, pojutrišnjem pridi spet na grad.

Lenka: Pridem. Hvala, gospodična Suzana.

Suzana: Hvala za vse, oča Karlovčan.

Karlovčan: Ni za kaj, gospodična Suzana. (*Herbert, Suzana — ki Urbana ne pogleda več — financarji in Erazem — ki skrivaj pokima Lenki — odidejo. Urban z majoliko v roki strmi za Suzano, ki se v globini odra vendarle okrene in Urbanu pomaha z roko v poslednji pozdrav. Urban ji ne pomaha nazaj, temveč doigne majoliko in v obupu v dolgih požirkih brez diha pije žganje, nato pa lepo starinsko majoliko trešči ob tla.*) Škodo delaš, Urban. Oče od mojega očeta ga je spekel. Lep vrč je bil...

Urban (*jezno in žalostno hkrati*): Zdaj je pa razbit... za zmeraj... (*Odide za hišo. Karlovčan sede na klop pod kostanjem. Sliši se petje kosa. Lenka iz hiše v hišo.*)

Karlovčan: Lenka, počakaj. Z župnikom sem govoril. Rekel je, da v nedeljo po maši k njemu pridi zavoljo poroke z Vrbarjevim Matevžem, zavoljo poduka in oklicev ter takih reči...

Lenka: Oča, kar brez ovinkov naravnost povem, da se z enouhim Matevžem možila ne bodem.

Karlovčan: Kakšna muha pa ti je nenkrat v glavo pribrenčala? Ko so bili snubači v hiši, nisi rekla ne.

Lenka: Pa tudi ja... nisem rekla...

Karlovčan: Pojesti besedo, ki smo jo snubačem dali, je za hišo sramota.

Lenka: Pravim, da jaz nisem nikomur rekla ja.

Karlovčan: Trdna kmetija. Zakaj se ne bi tja omožila??

Lenka: Zakaj se z Matevžem ne morem omožiti, tega vam zdaj še povedati ne morem... da se pa z njim možila ne bodem, to vam pa kar zdaj kakor z lece enkrat za trikrat oznanim. (*Odločno odide v hišo.*)

Karlovčan: Eeee... s sinovi je križ... s hčerami sta pa dva...

Z a s t o r

5. slika

NA KUZOVEM

Skica scene: V starem kozolcu kuzovski kuhar Urh Klobasa kuha kosilo v ogromnih loncih in v njih meša z umazanim kolcem. Na desni hodi sem in tja straža, šepasti Goščavec s puško v rokah. Pride Luka z Volče.

Goščavec: Ohoo, lavretanski romar, ki bi sami Mariji Lavretanski svetniški sij z glave ukradel, ga razrezal in potem po koščkih za klobase prodal.

Luka: Strupen jezik imaš kakor verižasti gad zobe.

Goščavec: Te je rogati ali šepasti hudič k nam prignal?

Luka: Šepasti, šepasti hudič, Goščavec, ki je tebi podoben. Najprej mi sami pošto pošljete, naj pridem — kot najboljši padder v treh dolinah naokoli — vašega Mihača ozdravit... potem mi pa tak hudoben »dober dan« voščite.

Urh (*opije iz kozolca*): Prepozno si prišel. Luka z Volče. Mihač je dolge ta-

tinske parklje že stegnil, bog naj mu da večni pokoj, hudič pa mir.

Luka: K tebi, Urh Klobasa, nisem prepozno prišel...

Urh (*s strahom*): Zakaj k meni... saj... saj nisem bolan...

Luka: Seme boleznij je v vsakem človeku kot plevel na njivi...

Urh: Si res... prišel tudi k meni...?

Luka: Zdaj, ko Mihača ni več, samo k tebi...

Urh: Nikar me no ne straši, Luka...

Luka: Ta dolgi pot do vas ne morem zastonj opraviti. Vi ste me klicali. Pol lakta salame mi boš odrezal, Urh.

Urh (*si oddahne*): A tako... Tisto pa tisto...

Luka: Kdaj pa je Mihač umrl?

Urh: Včeraj. Nikdo ni prav vedel, kaj ga je v smrt porinilo... (*Odreže velik kos salame in ga da Luki.*)

Luka: Ha, kaj je Mihača v smrt poglalo? To je lahka stvar. Jaz pa na

daljavo dobro vem, kaj mu je bilo. Slaba kri v spodnjem telesu se mu je strdila. Iz zgorajšnjega telesa pa je udarila mrzlica. Pri tem je Mihaču gotovo tudi srčna mrenica nekoliko zatekla... in žolč se mu je razlil po vseh žilah in tudi jetra so se ga napila... To se človeku že na licih vidi. Čudna lica imaš. Urh Klobasa...

Urh (*v silnem strahu*): Nee... za božjo voljo... a res...

Luka: In tudi to vem, da je Mihaču debelo črevo počilo in iz njega je lezlo blato in mu zadušilo želodec... To se človeku že na ustnicah vidi. Blede postanejo... Čudne ustnice imaš. Urh... in ti tudi Goščavec...

Urh: Nehaj, Luka, kar mrzlo mi gre skozi žile...

Luka (*pretirava*): In tudi to vem, da so se Mihaču pljuča vnela in žile so mu od vročine popokale, da so mu rebra v krvi plavala in potem je vse vrelo po njem, kakor v loncu za prašiče, stoječem cel dan pri ognju. To je vse tako gotovo kot amen v očenašu. Vidita, to je bilo Mihaču. Da ste mene pravi čas poklicali, zvrnil bi bil na njega kake štiri škafe vode, ki bi gotovo pogasili ogenj, ki mu je gorel v telesu. Ali bi mu pa bil zagovoril, kar včasih prav dobro pomaga. No, pa takrat, kadar je sila, me prepozno pokličete. Zategadelj pa kar umirajte, kar umirajte kakor muhe pozimi.

Urh (*prilizujoče*): Vzemi, Luka, vzemi še tri klobase...

Luka (*spravi klobase v malho*): Prav vam je. Vsi boste prekmalu pomrli, če takrat, kadar kateremu v trebuhu mrzlica gori, ne boste mene o pravem času poklicali. Tako vam pravi pošteni Luka z Volče.

Urh: Vzemi, Luka, vzemi še teh par jajc, Luka...

Luka (*spravi jajca v malho*): Tako je prav. Vi meni salamo, klobase in jajca, jaz pa vam z rokami Marije Lavretanske in vseh svetnikov — zdravje, ki je največji dar božji, seveda samo takrat, če mi boste zmeraj pošto o pravem času poslali. Goščavec, tvoje ustnice so res čudno sive. Če hočeš, da bodo spet rdeče, mi kakšno pleče ob priliki prinesi, razbojnik. (*Odide.*)

Goščavec (*si s strahom oblizuje in s prsti otipava usta*): S tem svetniškim hudičem ni dobro češenj zobati. Pri njem s puško ničesar ne opraviš, ker lahko zagovori tebe in puško in ti v trebuh mrzlico prikljče. Svinjsko pleče mu bom nesel...

Urh: Kar nesi mu, čimprej. Ta ti lahko s samim padarskim jezikom kot s čevljarskim šilom žolč na daljavo predere, da se ti v pljuča zlije in se zadušiš. Dobro je z njim na dobri nogi stati... (*Goščavec gre k Urhovim loncem poskušat, kaj se kuha. V tem prideta do levega drevesa iz dveh smeri Jakope z Griča, ki nosi culo, in Karlovcanova Lenka.*)

Jakope: Glej, glej, kje se srečava. Povej mi no, Lenka, zakaj razdiraš, kar sem pri vas kot snubač skupaj spravil?

Lenka: Zato, ker se z enouhim Matevžem močiti ne maram in amen.

Jakope: Še kesala se boš kot grešna duša v vicah.

Lenka: Jaz bom kmalu v nebesih... še na tej zemlji, Jakope... Kaj pa tebe tod okoli nosi? Čudno je to...

Jakope: Ni čudno. Pred štirinajstimi dnevi oglasili so se pri meni štirje kuzovci ter naročili ruto pip. Zdaj sem jih prinesel.

Goščavec (*v kozolcu zasliši govorjenje, naglo prišepa iz kozolca in nastavi puško*): Kaj šnofata tod okoli?

Jakope: Ali so doma? Pipe sem prinesel.

Goščavec (*ne odgovori in samo mrko gleda*).

Lenka: Če ne odgovori, kar vstopiva.

Urh (*žlobudra sam s sabo*): Dobro se kuha. Lepo vre. Dobra piča, hehe. (*Zagleda Lenko.*) Dekleca, dekleca, odkod pa ti sem prihajaš? Dekleca, dekleca, fe, fe... (*Se Lenki nesramno približa in jo hoče oščipniti v lice.*)

Lenka: Ne pojaj svoje roke okrog mojega lica, nesnaga. (*Slepa od srda Urha spretno udari v brado, hkrati pa svojo nogo podstavi zadaj njegovim nogam, da se Urh zorne oznak na tla. V tem je prišel Peter Smuk z desne in vse videl.*) Pri vas torej še ženska ni varna.

Peter (*se zasmije, da se Lenka ozre in Petra šele zdaj zagleda*): Ubiti ga nikar, Lenka. Potem ne vem, kdo nam bo kuhal.

Lenka: Ubila ga ne bom, dasi bi ne bilo škoda, če bi tiste, ki so kuzovci, ravbarji vse pobili.

Peter: Eece, nikoli se natanko ne ve, kdo je ravbar. Danes največ ravbarji gosposko suktnjo nosijo, Lenka...

Lenka: Sicer pa ne vem, kako me poznaš...?

Peter: Že dolgo te poznam, Lenka... (*Jakopetu.*) Ravno prav, da si prišel, Jakope, saj že skoro pipe pri hiši ni bilo. Sedi k mizi, da ti denar odštejem. Urh, žganja. (*Peter in Jakope sedeta k mizi. Peter odšteva denar in ogleduje pipe. Urh toči žganje. Lenka pogumno sede sama*

na konec mize v mraku kozolca. V tem prideta Susi in Rohnač ter sedeta k mizi.)

Rohnač: Bo zadosti kosila, Urh? Lačen sem, hudič in še pet hudičev zraven.

Urh: Za tvoj želodec premalo, za krščanski želodec zadosti.

Peter: Kaj je tebe prineslo k nam, Lenka?

Lenka: Po našega Tomažka sem prišla.

Peter: Prav si storila.

Lenka: Kje pa je?

Sust: Po Bukovem vrhu kure krade.

Rohnač: Saj za kakšno drugo, resnejšo rabo pri našem delu ni piškavega oreha vreden. Kar odpelji ga.

Sust: Kmalu bo tu...

Peter (*nenadoma mrko udari s pestjo po mizi*): Preveč govorita. Vsi ljudje preveč govorijo... Težko poslušam. Samo bahanje in laži... Same laži. Kje so ostali?

Goščavec: V Zabojni jami dremajo in kosilo čakajo.

Peter: Pokliči jih. Naj zapojejo. Domače pesmi... te ne lažejo...

Goščavec (*trikrat na prste ostro zažvižga. Peter gre ves mrk in odsoten od mize, v ospredju leže v travo, grizka bilko in strmi v prazno. V tem pridejo v kuzovce oblečeni pevci, kvartet ali oktet*). **Goščavec** *pokazuje na Petra in jim šepeta*): Petru že ves dan mrak na obrazu leži. Saj veste... kadar je tak... hoče, da pojemo...

Peter: No, bo kaj? Tisto o žalostnem srcu...

Pevci (*pojo*): »Srce je žalostno...« (*Kuzovci v različnih pozah negibno strmijo v prazno in poslušajo...*)

Peter: Starinsko zaljubljeno.

Pevci (*pojo kakšno starinsko zaljubljeno. Proti koncu jih Peter nenadoma surovo prekine, sede nazaj k mizi in čudno gleda Lenko, ki ne vzdrži njegovega pogleda in povesi glavo. V tem pride z žakljem še živih kokoši, ki v žaklju glasno kokodakajo, Tomaže. Vsi se smejejo kokodakanju.*)

Urh: Žaklja, ki bi kokodakal, pa še nisem videl...

Tomažek: Nalovim jih lahko... vratove pa jim kar ne morem... Saj poskušam... pa mi zmeraj moč iz prstov kar odteče...

Goščavec: Daj sem. (*Tomažku vzame žakelj kokoši.*) Bom žakelj kar malo s kopitom premlatil pa bo »ajmoht« že kar narejen. (*Odnese prečo na kozolec. Tomažek ugleda Jakopeta.*)

Tomažek: Oho, Jakope, a ste tudi vi k nam prišli?

Jakope: Samo pipe sem prinesel.

Tomažek: Veste, tu gori je lepše kot pri nas v kislih Poljanah. Če vidite koga od Karlovčanov, recite, da se prav nič ne kesam, da sem tu. In da sem v boljši šoli, kot je tista, v katero me oča sili. V Karlovški grapi me ne bodo videli več.

Lenka (*naenkrat stopi iz mraka kozolca pred brata Tomažka*): O, pa te bodo še.

Tomažek (*strahopetno*): Lenčika... a si ti?

Lenka: Rajtam, da pri ravbarjih nisi do konca oslepel.

Tomažek: A ti si. Lenčika...

Lenka: Pa kar takoj greva.

Tomažek: Lenčika...

Lenka: Takoj, pravim. Če ne te vlečem kakor teleta v mesnico.

Tomažek: No, saj bom šel... a jedel bom pa vendar prej... Lačen sem. (*Se »korajžno« vsede. Kuzovci se mu smejejo. Tomažka je sram.*)

Sust: Pusti otroka, naj je, da ti po poti skupaj ne pade kot prehlajen krof.

Urh Klobasa (*nosi na mizo velike skledice, iz katerih vsi zajemajo z velikimi lesenimi žlicami, ki so jih izolekli iz žepov ali iz za škornjevo.*)

Lenka: Doma boš jedel. Pošten kruh, Greva.

Tomažek (*narejeno korajžno*): Ježeš, si sitna kot pomladanska osa. Potrpi, saj bom hitro sit.

Lenka (*gre grozeče proti Tomažku*): Jaz sem pa že sita. Če mi ne vstaneš... Domov, pravim. (*Tomažek pohlepno ostane in sledi Lenki, ki krene brez pozdrava izpred kozolca in se ustavi ob drevesu, da jo Tomažek dohiti. Peter s puško pride za njima.*)

Peter: Prav je, Tomažek, da je Lenka pote prišla. Ti nimaš nobene potrebe naše trdo življenje živeti. Lenka, malo grem s tabo, da ti pomorem. Pred nama pojdi, Tomažek, in ne poskušaj bežati. Krogla iz moje puške te gotovo v nogo zadene in potem boš moral počakati...

Tomažek (*naenkrat korajžno*): Če sem se odločil, da grem domov, grem domov brez tvoje puške... (*Lenka in Peter se nasmehmeta Tomažkovi samozavesti. Tomažek počasi odide. Lenka hoče za njim, a hip zastane, ko vidi, da Peter nekaj zelo zbrano opazuje na nebu. Sliši se petje kosa.*)

Lenka (*zakličje za Tomažkom*): Tomažek, počakaj.

Peter: Glej sokola, Lenka... Ko ga je gospod bog ustvaril, dejal mu je: Tu imaš prostost, živi in glej, kolikor časa moreš živeti. Kadar ti pa enkrat peruti polumijo, potem je to tvoja stvar... (*Zalostno*

ostro pogleda Lenko, ki vzdrži njegov pogled, nato pa spet sledi z očmi sokolu v zraku.)

Lenka: Ta še lepo po zraku plava ...

Peter (mrko, kot da Lenke ni slišal): Ne bodete mi govorili, da sokol več velja kot jaz, ki sem človek ... Tudi meni dejal je bog: Tu imaš prostost. Če ti jo kratijo, živi, a glej, koliko časa moreš. Če sokola zapro v železno klet, kdo bo dejal, da nima pravice uiti? In če so mene hoteli na leta in leta v železje vkovati, kdo bo trdil, da nisem imel pravice uiti ter živeti kolikor časa morem? Vsi, ki grejete lene svoje kosti pri peči, menite, da ste boljši od mene. Pa bog ve. Sodil bo nekdaj in vas bo takrat obilo

osramočenih ... ker Peter Smuk s svojo roko ni moral ni kradel, temveč v potu svojega obraza jemal je samo kruh tistim, ki ga imajo preveč in po njem hodijo. Kar pa moji tovariši počenjajo, ni moja skrb ... Vsak je sam gospodar svoji duši ... razumeš, Lenka ...?

Lenka (prizadeta od Petrove izpovedi): Malo že ... vsega pa ne ...

Peter: Vsega do groba ne razumemo ... Nu, sedaj pa pojdimo. Grem do doline z vama, da vaju kdo ne bi nadlegoval ... Ne boj se me ... Lenka ...

Lenka: Saj se ne bojim ... (Hip še gledata drug drugega v oči in nato počasi odideta. Petje kosa je ob njunih zadnjih besedah glasneje.)

Z a s t o r

6. s l i k a

PARK PRED GRADOM

Skica scene: Zima. Gola drevesa, na vejah sneg. Z desne prideta Suzana v bogatem kožuhu in Lenka v kmečki ovčji bundi.

Suzana: Rada hodim po zimskem gozdu. Pa za danes naj bo dovolj. Me že malo v noge zebe. Lenka, danes pomagaj kuharici.

Lenka: Bom, gospodična Suzana.

Suzana: Moj lanski grajski učitelj nam je pošto poslal, da nas danes obišče.

Lenka (komaj skriva veselje): Gospod Erazem ...?

Suzana: Erazem.

Lenka: Šest mesecev je že, odkar je odšel ... In pravite, da sem na grad spet pride?

Suzana: Samo na obisk. Saj ni tujec ... dobro smo se razumeli ...

Lenka: Res je ... Ni tujec ... In pravite, da je pošto poslal, da pride danes ... že danes?

Suzana (začudeno gleda razburjeno Lenko): Danes, danes. Kaj je v tem tako čudnega? Kaj ti je Lenka? Tako rdeča si v obraz, kot da ne veš, kam bi s svojo krvjo.

Lenka: Nič. Nič ni ... Samo mrzav v lica ščiplje, pa rdeča postanejo. Saj ... saj tudi vaša, kakor roža sijejo ... Zdaj pa ... no ... zdaj pa hitro tečem kuharici pomagat. Gospod Erazem bo z dolgega pota gotovo lakoto s sabo prinesel ... (Veselo steče v grad. Suzana zmaje z glavo in gre za Lenko. Z leve pripeljejo trije fi-

nancarji oklenjenega Jeroma. Marušo in Luko. En financar hiti v grad.)

Jerom: Kar tiho bodimo, mati Medudka, saj so Kristusa tudi sodili.

Maruša: Sežgali nas vendar ne bodo.

Luka: To je pa res čudno, da mene, lavretanskega romarja, vrvajo med primumknjene skakače in kurje tatove. Pritožim se do papeža v Rimu, gotovo pa do loškega škofa.

Financ. I: Videl bodeš, da se nismo zmotili.

Financ. II: Če se ne motim, sedaj si na najboljšem potu, po katerem se pride do vešal ali pa do kolesa.

Herbert (pride iz gradu s financarjem): Sami stari znanci. Obljubil sem, da vam bo trda predla, če vas še enkrat srečam v naši dolini (Stopistranu.) Najprej ti, suhi dolgin. Vidi se mi, da imaš več greha, kakor pa kažeš na obrazu. Kaj počenjaš spet tod okoli? A spet poskakuješ in ljudi v versko zmešnjavo vlečeš? In pod čigavo graščino spadaš?

Jerom: Kaj počenjam, milost vaša? Malo kradem, malo molim, kakor nanaša vreme, milost vaša ...

Herbert: Kaj pa veruješ?

Jerom: Vse, kar ukazuje milost vaša ...

Herbert: Pretkan slepar si in sedaj ne vem, ali naj ti jih dam nabrisati po podplatih ali naj te postavim v ledeno vodo ...

Jerom (veselo): Kar bode, bode dobro ... se bodem vsaj malo pogrel ... saj živel

bom tako ali drugače samo toliko časa, dokler bo hotela smrt ali pa gosposka.

Herbert: Na grajskem dvorišču mu za malico naštejte najprej dvanajst gorkih.

Jerom (*se smeje*): Vse je dobro, kar se dobi zastoj. Če je pa kaj gorkega, to mi je v mrzli zimi še najljubše. (*Financiar odpleče Jeroma v grad.*)

Herbert (*Medudki*): Čemu si vklenjena?

Maruša: Ker pričujem za Kristusa.

Financ. I: Videli so jo v družbi s predikantom in ta je tista, ki uči, da plešimo, kadar molimo v cerkvi.

Maruša: Vi ste sami grešniki in boga in Kristusa ne poznate. Na sodni dan bodete pa nam stregli, ko bodedo od Jezusa poklicani na desno njegovo stran.

Herbert: Ta ženska ima prevroč kri. Prinesite tri čebre z ledeno vodo in kosil ledu. Čebri so pripravljani na grajskem dvorišču. (*Financiarja odideta v grad.*) V ledeni vodi boš stala do kolen, da se ohladiš.

Maruša: Za svojega zveličarja bodem rada trpela. O, dobri moj Jesus, tvoja mučenica bodem, ker me zaradi tvojega imena preganjajo. (*Iz gradu prinesejo trije financiarji, katerim pomaga Jerom, tri velike čebre ledene vode.*)

Herbert: Porinite še to pokvarjeno raglo v čeber.

Jerom: Bom kar sam stopil v ta vaš čeber, milost vaša. (*Stopi v čeber.*) Prav tako kosilo imam rad, prej mi je bilo vroče, sedaj se pa lepo ohladim. Tako je kar prav za poštenega in krščanskega človeka.

Herbert (*Luki*): Kaj je s tabo? Kaj očitajo tebi?

Luka: Hvala za vprašanje, gospod visoki, in vsi svetniki in lavretanska Marija naj vas za to vprašanje blagoslove.

Financ. II: Kradel je, milost vaša. In lahko se mu dokaže, da je v družbi z onimle v čeburu kradel ovce iz ovčjakov po pogorju.

Luka: Da bi ti jezic segnili, duša peklena. Orožje nosiš, pa je nisi videl vojske. Jaz pa sem bil na Laškem, ko smo francoskega kralja lovili. To ti povem, da boš vedel, s kom imaš opraviti. Ne kradem, ker živim ob milodarjih in božjih potih. Če so le vsi podložniki tako čistega duha, kakor sem jaz, potem naš prevzvišeni gospod in škof lahko sladko spi.

Jerom: Haha, kako lepo laže ta lavretanski romar. Se ne spominja več, kako si pri Kovščaku na Bukovem vrhu zlezal v hlev in pograbil si ovce in za volno si tiščal, dokler je nisem zaklal in umoril. Skupaj jedla, skupaj na vešalih visela.

Luka: O, ti Judež, ti Iškarijot, ti sin hudičev, ti slepa sova, ti jetika jetična, ti pretrgana glista, ti. Jaz te sploh ne poznam, ker te do danes nikoli videl nisem. Da bi se ti odreklo večno zveličanje. Le čakaj Jerom Stopistran, tega ti ne odpustim. Spravljaš me v nesrečo in sebe v večno pogubljenje. In vendar veš, kako sem pošten in bogaboječ.

Jerom: Kako naj to vem, če te ne poznam, če te nikoli videl nisem. (*Se prestopa v čeburu in z eno nogo že stopi iz nje.*) Vraga, ta mrzel krop je pa prevroč. (*Financiar Jeroma s kopitom puške surovo dregne, da potegne nogo nazaj v čeber.*) Tukaj je pa dosti in hitre potrežbe. (*Financiarju, ki ga je dregnil.*) Samo malo pregrdo mi strežeš, pa prav ti Kržišnik. Pa ni bilo zmeraj tako. Zdaj se mi smeješ. Tisti večer, saj veš kdaj, smejal sem se pa jaz v tvoji kašči in iz zaboja sem ti pšenico kradel in iz te pšenice izgrebel sem pehar svetlih srebrnjakov ter se prav od srca smejal. Prav škoda, da so mi nekaj tistih srebrnjakov prav tvoji tovariši financiarji vzeli, pri njih se zglašim, morda jih dobiš nazaj.

Financ. I: Lažeš. Laže. Pri njem nismo dobili nobenih srebrnjakov.

Financ. II: Ne verjemi mu, Kržišnik.

Financ. III: Ampak zginili so. Srebrnjake nazaj hočem, prihranki za stara leta, le kako bom brez njih živel.

Financ. II: Če ti pravim, da Jerom laže.

Jerom: No, pa lažem, ali tiste srebrnjake vam puščam na duši, nepoštenjaki financiarški. In tista dva beneška cekina, ki sem ju od stiškega opata dobil, ko sem mu življenje rešil, tista dva cekina, ki ste mi jih tudi vzeli, vam tudi puščam na duši.

Financiarji (*Herbertu s strahom*): Milost vaša, niti besede ne izpregovori resnice.

Herbert: Preiskalo se bode in potem se bode izvedela resnica. Če pa ta potepuh zdaj še eno zine, udari ga s kopitom, da se mu usujejo vsi zobje iz čeljusti.

Jerom: Ne bo prida pridelka, ker imam v čeljustih samo še tri zobe...

Herbert: Tudi romarja v čeber. (*Si naziga fajfo.*)

Luka: Ali sem prav slišal, gospod visoki? Jaz naj stojim v ledeni vodi? (*Luko porinejo k čeburu.*)

Herbert: Ne bode ti škodilo.

Luka: Ta je pa lepa. In rimski papež nima vernejšega služabnika od mene. In

zato naj grem v vodo med luterane in kurje tatove? Pa gremo, če se danes deli taka pravica v loškem gospostvu. (*Že dvigne nogo, da bi stopil v čeber, potem pa malo počaka z nogo v zraku.*) Milost vaša... ali je to zadnja beseda?

Herbert (*se zasmeje*): Zadnja moja.

Luka: Ali se ne da nič izprostiti?

Herbert: Nič.

Luka: No, dobro. Kaj pa, če se prehladim, da ne bodem mogel več stopiti na noge in ne bodem mogel romati? Kdo me bode redil potlej? Če se prehladam, prvi moj pot bode k gospodu vičedomu v Ljubljano, da mu potožim, kako nas loško gospostvo zatira, dasi smo dobri in katoliški kristjani.

Herbert: V čeber z njim, predolgo že ga poslušamo. (*Porinejo Luko v čeber.*)

Luka: Le v vodo, v ledeno vodo. Saj rad grem, če vidim, kaki ljudje na suhem ostajajo.

Herbert (*financarjem*): Stopite z mano na frakelj žganja, da se pogrejete. Kdor je pa v čeburu, da mi iz čebra ne poskuša bežati. Z grajskega zidu bo viden in ustreljen. (*Herbert in financarji odidejo v grad. Maruša prične še glasneje monotonno žebitati svoje molitve. Vsi trtje se v ledeni vodi prestopajo vedno hitreje, kar prične delovati smešno.*)

Luka: Povem ti, Jerom, kadar bova na drugem svetu na robu vic sedela, porini te bom dol, da boš v pekel padel.

Jerom: Prijel se bom tvojega rokava kot klop in te s sabo navzdol potegnili, da bova lahko tudi v peklu skupaj hudičim olje kradla.

Maruša: Jaz pa pravim, da bo hudič oba pod stope vrgel in iz vaju blato delal.

Lenka (*prihiti iz gradu*): Slišala sem, da v ledeni vodi stojite... pa sem prišla...

Luka: Zakaj si pritekla...?

Lenka (*naivno odkritosrčno*): Tako... tako vesela sem danes... da bi rada tudi drugim kaj dobrega storila... No, in ko sem zvedela, da reveži v ledeni vodi stojite...

Jerom: Zdaj ne stojimo več, zdaj se prestopamo ko breje mačke...

Lenka: Financarji žganje pijejo. Tudi stražar z grajskega zidu je k njim prilezel in vsi so že pijani...

Luka (*skoči iz čebra*): Sama moja Marija lavretanska te je poslala, da me reši in popravi krivico, ki se mi je zgodila. (*Zbeži.*)

Jerom (*skoči iz čebra*): Jaz se bom pa rešil kar sam, brez Marije lavretanske. (*Zbeži.*)

Maruša (*skoči iz čebra in hip strmi v nebo*): Hvala, moj Kristus, da si mi poslal zlatega konja svetega Elije, na katerem sedaj proč od vseh teh grešnikov odhajam... (*Strmeč v nebo, zamaknjeno odskaklja, kot bi jahala konja. Lenka se ji smeje in gre levo malo za ubežniki in previdno za njimi vpije.*)

Lenka: Proti zgornjim brdom zginite. Financarjem bom rekla, da ste v dolino bežali... (*V tem prideta z desne pred grad Erazem in Amalija v gosposkih kožuhih. Lenka se vrne z leve, tako, da je prišleca ne opazita. Lenka se vsa pretresena skriva za drevsom.*)

Erazem: To je tisti grad, srček... v katerem sem bil lani za grajskega učitelja.

Amalija: Mislila sem, da je večji. In nekam samotem se mi zdi. Gotovo si se dolgočasil, ubožec...

Erazem: Misel, da me v mestu čakaš ti, mi je pomagala, da sem dolgčas laže prenesel, srček... (*Lenka za drevsom ne vzdrži več in stopi pred prišleca. Erazem skriva silno zadrego.*) Ti si, Lenka...? (*Molk.*) Skoraj te ne bi spoznal v tem ovčjem kožuhu...

Lenka: Je pač kmečki kožuh...

Erazem: Si spet na gradu...?

Lenka: Spet...

Erazem: Ali se še nisi omožila?

Lenka: Ne še... ne še, gospod Erazem... (*Amaliji*) Lep kožuh imate, gospica... mnogo lepši od mojega... kmečkega... (*Amalija prizadeto pogleduje Erazma.*)

Erazem: Ne bi šli v grad? Kaj bi na mrzlem stali... Je gospodična Susana doma, Lenka?

Lenka (*presliši Erazmovo vprašanje*): Gospica... ne bodite hudi, če vprašam... Vi ste nevesta gospoda Erazma, kajne...?

Amalija (*se v zadregi nasmehne*): Pa sem res... Se mi na obrazu bere?

Lenka: Poročili se boste spomladi, kajne, gospod Erazem...

Erazem: Se ne bi v gradu naprej pomenkovali? Mene že v noge zebe... Veš, srček, ta Lenka služi grajski gospodični Suzani, pa je zato tako prostodušno domača...

Lenka (*z grenko jezo*): Spomladi... Najlepše je iti pred oltar spomladi... Vse cvete... vsi diši... kajne, gospod Erazem...?

Erazem: Prepričan sem bil, Lenka... da si se ti že poročila...

Lenka: Narobe ste mislili...

Erazem: No, mislil sem... da si se že... ker vem, da za takim brhkim de-

kletom, kot si ti, zmeraj veliko fantov gleda...

Lenka (*odločno*): Nisem se še omožila, gospod Erazem, ker sem verjela vašim besedam...

Amalija (*zelo presenečeno*): Kakšnim besedam, Erazem??

Lenka (*komaj premaguje jok*): Njegovim besedam, poljubom in objemom, gospiča...

Amalija (*sočutno pristopi k Lenki*): Ne jokajte, Lenka...

Lenka (*jo preмага jok*): Ali sem ga prosila, da naj hodi za mano, ali sem ga prosila, da naj me ima rad? Moj bog...

Amalija: Prosim, Lenka, ne jokajte... O vsem tem se lepo pomenim... z vami. (*Jezno pogleda Erazma.*) ...pa tudi s tabo, Erazem. Pojdite lepo z menoj v grad, Lenka...

Lenka (*se Amaliji obzirno izvije*): Naj le gre v tisto svoje mesto... Naj le gre. Sedaj ga nočem, naj me pusti pri miru, kakor ga bodem jaz pustila... Ne maram zanj... za vse svetnike ne. Kar vaš naj bo, dobra gospodična, ne zamerite... Domov grem, da ne bom videla nikoli nikogar več od tistih ljudi, ki imajo črne, na rep urezane suknje... (*Steče od gradu v gozd.*)

Amalija: Ubogo dekle...

Erazem: Razložim ti, Amalija... Dovolj mi govoriti samo pet minut, pa boš vse razumela in odpustila...

Amalija (*odhaja v grad*): Mislim, da bo pet minut premalo. Za opravičevanje takih reči je potrebno toliko časa, da se bom najbrž naveličala poslušati.

Erazem (*hiti za Amalijo v grad*): Amalija, Amaalija...

Zastor

7. slika

KARLOVČANOVA BRUNARICA

Skica scene: Pomlad. Večer. Kostanj je v cvetju. Pod kostanjem Urban in Tomažek popravljata grablje. V hiši Lenka zamišljeno klekta. Karlovec mrko kadi pipo in nekaj godrnja. Sliši se pomladansko ptičje petje. Na dvorišče pride enouhi Vrbarjev Matevž z majhno vrečo pšenice na rami.

Matevž: Bog daj dober dan. So oča in Lenka doma?

Urban: Doma, doma, Matevž. Kar noter stopi. Tomažek, greva narezat za prašiče. (*Odideda za hišo.*)

Matevž (*stopi v hišo*): Bog daj dober dan.

Karlovec: A ti si, Matevž? To je prav, to je prav, da si prišel. Kaj te je prineslo?

Matevž: Malo izbrane pšenice sem v vaš malin prinesel... če bi jo na fino zmleli za krofe in take reči...

Lenka (*sopražno*): Iz Selške doline čez hribe k nam... kot da pri vas nobenega mlina ni...

Matevž (*v zadregi*): Ja... so. Ampak povodenj je vsem kolesa polomila...

Lenka: A kar vsem...

Matevž: Vsem, Lenka...

Karlovec: Kar nič je ne poslušaj, Matevž. Našpičena je kot stara ječevka. Zmleli bomo in amen.

Lenka: In vendar iz te moke ne tvojih krofov ne nobenega kruha ne bo, Matevž. Bi rajši kar povedal, da si zaradi mene čez hribe kolena grizel. Pa ti kar ponovim: Ne tvojih krofov ne tvojega kruha ne bom jedla nikoli.

Matevž: Prihodnji teden po moko pridem, oča Karlovec...

Karlovec: Ti kar pridi, le pridi.

Matevž: Mogoče se do takrat kaj premisliš, Lenka... saj nisem strupena goba...

Lenka (*hudobno*): Se vidi, da imaš samo eno uho pa slabo slišiš. No, bom zakričala: Iz te moke ne bo kruha. (*Jezno odide in orata za sabo zaloputne.*)

Matevž: Prijazna je kot trn v peti...

Karlovec: Nič ne maraj, Matevž, unesla se bo. Ti po moko kar pridi. Nekakšen črv ji že od zime sem po glavi rije... pa ne vem kakšen...

Matevž: Po moko bi v nedeljo prišel...

Karlovec: Ti kar pridi, kar večkrat pridi, Matevž. Če kaplja dolgo kaplja, celo kamen prevrta. (*Matevž odide.*) Eeee, so šiba božja... (*Gre ven in jezno pokliče.*) Urban, Tomaž. Gremo tiste grajske hlode iz zgornje v spodnjo grapo vlačiti. (*Sinova molče odideda z očetom. V hišo se orne Lenka in klekta. Pri tem začne podzavestno sama sebi žalostno peti.*)

Lenka (poje):

Oblekla bom črni gvant,
saj to je bil moj fant,
saj to je bil moj fant,
zdaj...

(*Naenkrat se zaslišijo oddaljeni strelji, da Lenka odšekano neha peti in napeto prisluhne. Preko dvorišča priteče Peter Smuk in plane v hišo.*)

Lenka: Jezus Marija...

Peter: Financarji nas lovijo... Lenčika, če me ne skriješ... bodo me imeli...

Lenka: Za božjo voljo kam... kje naj te skrijem...?

Peter: Je pod temle podom kakšna klet?

Lenka: Majhna. Samo za kisló zelje... (*Odkriva pokrov v tleh.*)

Peter: Dovolj bo... Kam peljejo pa ta mala vrata?

Lenka: Zadaž... v hrib... (*Strelji se slišijo že bliže. Lenka se pokriža.*)

Peter: Ne zameri, kar bom zdaj naredil... Škodo bom povrnil... (*Zapahne mala vrata, nato se pa vanje krepko zaleti in jih vlomí ter pusti odprta.*) Pusti tako odprta. Če pridejo financarji, povej, da si vrata zapahnila, a jaz da sem jih vdrl in pobegnil v hrib. (*Na dvorišče pritečeta dva financarja in se ozirata.*)

Lenka: Rekla bom, kakor si rekel...

Peter (leze v malo klet): Pokrij me...

Lenka (povezne pokrov kleti, pogleda skozi okno, vidi financarja, steče k mizi in vrže na tla punkelj za kleklanje, ter počepne blizu punkeljna in čaka. Vstopita financarja.)

Financ. I: A ni tu sem k vam pritekel ravbarski cesar?

Lenka: Ne vem, kdo je ravbarski cesar...

Financ. II: Vpraša se, če je v vašo hišo pritekel kdo, ki je izgledal kot ravbar??

Lenka: Je, je... seveda je... Na smrt sem se prestrašila... Izgledal je res kot ravbar... Zapahnila sem tista mala vrata in zavpila na pomoč, da bi ga ljudje vlovili. On pa mi je brž punkelj za kleklanje v glavo vrgel, da se mi je sapa v grlu zataknila in nisem mogla več kričati... Kot veter se je zaletel v vrata, jih vdrl in v hrib pobegnil... (*Pobira punkelj.*)

Financ. I (si ogleduje odprta vrata): Lipe, hitro za njim v hrib, ne bo nama ušel. (*Financarja planeta skozi odprta vrata v hrib. Lenka previdno gleda za njima, nato vrata pripre in dvigne pokrov male kleti, iz katere prileze Peter Smuk.*)

Peter: Lenčika... si huda?

Lenka: Lahko bi bila... Od strahu sem vsa trda...

Peter: Si se zase tako bala...?

Lenka (zelo tiho): Za oba... Pa sama ne vem zakaj...

Peter: Bolje je zate... da ne veš zakaj... (*Naenkrat pritegne Lenko k sebi in jo molče, nežno boža po laseh. Lenka se ne brani in premaga jo živčen jok.*) Bog te obvari... dekle moje... (*Peter brez besed odide preko dvorišča. Pri ko stanju se ustavi in ozre. Lenka stoji na pragu, Peter ji pomaha z roko. Lenka mu pozdrav vrne. Peter zaoriska in izgine. Lenka strmi za njim, potem gre v hišo in prične odsotno spet kleklati. V tem se zaslišita dva strela. Lenka plane pokoncu, pograbi plet, se ogrne in brezglavo steče iz hiše v smeri, kamor je izginil Peter...)*

Z a s t o r

(*Menjava v osmo sliko mora biti čim hitrejša.*)

8. slika

ZUPANOV MOST

Skica scene: Pomladna mesečna noč. Vidi se polna luna. Peter priteče v ospredje odra. Ves je zadihan. Previdno gre proti mostu. Ko je na sredi mosta iz grmovja onstran Sore ob mostu vstanejo trije financarji in naperijo puške v Petra ter mu zaprejo pot čez most.

Financ. I: Stoj.

Peter: Čemu bom stal, če lahko grem... (*Bliskoma skoči preko ograje*

mostu v Soro. Zasliši se pljusak vode. Financarji planejo na most in divje streljajo v vodo za Petrom.)

Financ. III: Zdaž se pa glava že predolgo ni iz vode prikazala...

Financ. II: In se tudi ne bo več prikazala.

Financ. I: Ta ne bo več izplaval. Gremo. Nagrada za glavo ravbarskega cesarja nam ne uide. (*V tem pride k mostu Lenka.*)

Lenka (*skrivaje strah se trudi, da bi vprašala čim bolj mirno*): Kaj za božjo voljo že ves večer po dolini streljate?

Financ. II: Ravbarski cesar nam je v Soro skočil in pobegniti poskušal...

Financ. I: Pa smo ga na Sorino dno s krogliami za zmeraj pribili. (*Financarji odidejo. Lenka gre zgubljeno na sredo mostu, strmi v Soro in se počasi prekrita. Nato naenkrat nasloni glavo na ograjo mostu in premaga jo nezadržan jok... V tem iz grmovja na levi ves premočen prileze žip — Peter Smuk. V roki drži votlo, iz treh kosov sestavljeno bezgovo paličico. Zagleda Lenko in gre k njej na most tako tiho, da ga Lenka ne sliši. Za njegovim hrbtom pa jo toplo pokliče...)*

Peter: Lenčika...

Lenka (*se zdrzne iz joka in ko zagleda premočenega Petra, se v grozi najprej naglo pokriza*): Jezus Marija... Peter... si živ...

Peter: Živ bolj, kot nikoli... ko vidim, da si se ti za mano jokala...

Lenka: Streljali so za tabo... nisi ranjen?

Peter (*razstavlja iz treh kosov sestavljeno votlo bezgovo paličico in tri kratke kose dene v žep*): Vidiš... takale votla bezgova paličica nam večkrat pomaga, hitro jo sestaviš, en konec deneš v usta, potopiš se pod vodo tako, da je drugi konec votle paličice še zunaj vode in potem lahko dihaš in mirno pod vodo čakaš, dokler se financarski psi naprej ne potepejo...

Lenka: Jezus Marija, res si živ... Peter... ves si moker... prehladil se boš...

Peter: Drenov grm se nikoli ne prehladi. Moke obleke zmeraj kar na sebi sušimo. Malo ovil sem jo pa že tam, kjer sem iz vode prilezel. (*K mostu prikorači romar Luka z Volče.*)

Luka: Bog daj dober večer.

Peter (*veselo*): Kam te angelci nesejo, Luka? V kateri vasi boš spet z rokami vseh svetnikov ljudi za nos vlekel, s svojimi rokami pa kure kradel?

Luka: Besede postavljaš kot grajski biriči, pa sem mislil, da v tvoji glavi ni gosposkih misli. Jaz romam k Mariji Lavretanski, da bi ji malo milosti za tvojo dušo ukradel, Peter Smuk. Nu, čeprav si me ogrizel, kot voluhar nedolžno drevesce, vseeno sem vesel, da te živega vidim. Slišal sem pokanje po dolini, pa se mi je v glavi brž razvedrilo da krogle kuzovce lovijo. Ves si moker. Lenka, ogrni ga s pletom, da se nam ravbarski cesar ne prehladijo.

Lenka: Pa res nič ne mislim... (*Ogrne Petra s svojim pletom. Iz daljave se sliši petje fantov na vasi.*)

Luka: Kako si jim pa pete odnesel, zelencem zelenim?

Peter (*smeje*): Kar v Sori pod vodo sem počakal, da so iz pušk ves grah raztresli.

Luka: Ja, ja... tako, živimo; enkrat pod vodo, enkrat na suhem. Življenje je kakor poliček vina. Če je napolnjen, sem vesel, da je poln in da ga bom pil, žalosten pa, da bo zopet prazen. Če je pa prazen, je žalost, da je prazen, in veselje, da bo zopet poln. Tako je to življenje. Pa žalost pa veselje vkup. Zdaj pa grem, ker tamle šepa vaš Goščavec, ki je tako grd kot čuvaji pri božjem grobu. Grde ljudi pa poštene Luka z Volče težko gleda... (*Odide nazaj v isto smer, iz katere je prišel. V tem prideta Matijče in šepasti Goščavec.*)

Goščavec: Dobro, da si živ ostal, Peter... kaj bi brez tebe...

Peter: Kako je z drugimi?

Matijče: Urha, Tineta in Jernača so vlovili...

Peter: Škoda...

Matijče: Rohnača in Šusta so ustrelili.

Peter: Teh dveh ni škoda. Nocoj je varna noč. Financarji in biriči bodo dober lov zalivali.

Matijče: Iz Loke sem korači možakar. Sledil sem mu. Tako lepo gosposko je oblečen, da pri ljubici loškega škofa prišežem, da v žepih kar precej cvenka nosi. Pri Permetovcu je rekel, da naj mu samo polič vina dajo, da se mu naprej mudi.

Goščavec: Potem bo najbrž kmalu čez tale most kot zajec priskakal. Ga ne bi tamle v grmovju lepo počakali?

Peter: Počakajta. Z Lenko bova blizu. Ko pride zaskovikajta. In da mu ničesar ne vzameta, dokler ne bom sam presodil, če ima cvenka preveč. (*Lenka s Petrom odide levo. Komaj se Matijče in Goščavec skrivata v grmovju, že pride čez most gospod Erazem s potno torbo. Iz grmovja se zasliši skovikanje. Erazem s tesnobo prisluhne. Goščavec in Matijče skočita iz grmovja in mu zastavita pot.*)

Matijče: Stoj, in sedi, gospod.

Erazem: Ne razumem...

Goščavec: Hitro boš razumel, gospod, če te s tole puško malo podučim. Sedi, ti pravim. (*Dregne Erazma s kopitom puške. Erazem prestrašeno sede na rob mosta. V tem pride Peter Smuk. Lenka, ki vsa prepadena spozna Erazma, se mu ne da videti in ostane ob strani.*)

Peter: Odkod in kam, gospod?

Erazem: Iz Loke na grad Smrečje in potem v bližnjo grapo k očetu Karlovčanu...

Peter: In zakaj ponoči, ko pošteni ljudje spijo?

Erazem: Svetla luna je... pa se ponoči prijetneje hodi...

Peter: Torej na grad Smrečje greste. Hmm. Prijatelj grajskih, prijatelj gospode, to se pravi, da vam denarja ne manjka tako kot revežem.

Erazem: Bil sem samo eno leto grajski učitelj...

Lenka (naenkrat stopi iz mraka pred Erazma): ...in lažnivec.

Erazem: Lenka...

Peter: Ti ga poznaš, Lenka??

Lenka: Da ga nikoli ne bi... Na gradu sem služila...

Peter: Po kaj greste k očetu Karlovčanu?

Erazem (naenkrat odločno pogumno): Po Lenko. In vam to nič mar. Če hočete moj denar, mi ga poberite in pojdite svojo pot.

Peter: Po Lenko...?

Erazem: Lenka, prosim... rad bi s tabo na samem govoril...

Peter (obzirno in zelo žalostno hkrati pomigne pajdašema in vsi trije se umaknejo na drugi konec mostu.)

Erazem (strastno govori samo Lenki): Lenka, prišel sem, da te prosim odpuščenja. Z Amalijo sva se razšla. Pote sem prišel. Poročila se bova in v mesto pojdeva.

Lenka: Ko se majolika, ki ti zvesto po vodo hodi, razbije, vode več ne drži... Žejen ostaneš... Prej bi na majoliko pazili, gospod Erazem... pa ne bi žeje trpeli... (*Gre počasi na most. Na enem koncu stoji Peter s pajdašema, na drugem Erazem.*)

Erazem: Lenka... (*Lenka se ustavi prav na sredi mosta in se ozre k Erazmu. Čuti se njen notranji boj.*) Lenka, odpusti. Pridi nazaj, poročiva se in v mestu bova živela. Zakaj nočeš... Lenka??

Lenka (znova pogleda Petra, pa Erazma in spet Petra): Ker ste mi prav vi, gospod Erazem s solzami oči odprli... Zdaj vidim in vem, da so danes tisti ljudje, ki nosijo črne, na rep vrezane suknje, večji razbojniki kot pošteni ravbar Peter Smuk... (*Se hip strmi v Erazma, nato se odloči in gre s srede mostu počasi, a odločno k Petru in pusti, da jo Peter objame čez ramo.*)

Peter (zaopije čez most): Videli ste, gospod. Nihče je ni silil. Razvedrilo se ji je v glavi. Sama je spoznala. In prav je spoznala Karlovčanova Lenka. Gospoda vaše sorte naši dolini samo nesrečo prinaša. Dekletom, pa tudi vsem ljudem. Ne verjamete?? Tam v zgornjem koncu doline je gospoda rudo staknila. Začela je v zemljo riti in hiše zidati in visoke dimnike staviti, iz katerih se podnevi in ponoči dim vali. Pravijo, da tam gospoda rudo kuhajo. Ljudem pa sekate gozdove naokrog, da človeku srce poka, ko pojejo sekire in hribje pokazujejo gole hrbte, tako da bo sčasoma tam, kjer je zdaj lepo zeleno, vse golo in rjavo postalo, če se s tem nehalo ne bode. Vse to ljudem tako hudo dene, da take gospode ljubiti ne morejo. (*Erazem s sklonjeno glavo počasi odide. Lenka še steče od Petra na začetek mosta in strmi za Erazmom. Iz daljave se med tem spet zasliši petje fantov na vsi. Lenka se končno obrne — notranji boj je dobojevala — in gre odločno k Petru, ki jo odpelje v mesečno noč. Kot osebna stražarja jima sledita Matije in Goščavec.*)

Konec